

UPPSALA
UNIVERSITET

Uppsala Faculty of Law
Working Paper 2012:2

Finns det ett kristet synsätt på abort?

Mats Kumlien

Abstract

Svenska kvinnor har sedan 1975 rätt att få göra abort t o m vecka 18 av graviditeten. Men fri abort är inte någon självklarhet. Globalt sett dör varje minut en kvinna i samband med graviditet eller förlossning, och en hög andel av dödsfallen är relaterade till osäkra eller illegala aborter.

Artikeln studerar olika kristna och juridiska uppfattningar om abort. Den behandlar hur den katolska kyrkans officiella uppfattning successivt förflyttades till dagens kategoriska fördömande. Vidare beskrivs den svenska rätten från medeltidens tolerans, över hotet om dödsstraff i 1734 års lag, till abortlagen 1975. Slutligen diskuteras hur Svenska kyrkan, liksom kristdemokraterna, med viss eftersläpning, gått i samma riktning som lagen. Artikeln gör även utblickar till Europa och USA.

Några slutsatser: Det inte går att urskilja en obruten kristen linje genom historien. Klyftan är ofta stor mellan fördömande normer och verklighetens mer toleranta praktik. Svensk rätt har inte gått från nolltolerans till frigörelse, utan från mildare straff över brutalisering, och åter till humanisering. Kriminalisering har inte någon dämpande effekt på kvinnors benägenhet att göra abort. Länder med liberal lagstiftning, välutbildade kvinnor och utbyggd offentlig barnomsorg har relativt sett färre aborter. Sambandet är tydligt mellan dåliga sociala förhållanden och höga aborttal.

Working paper 2012:2

Finns det ett kristet synsätt på abort?

Mats Kumlien

Professor i rättshistoria

Juridiska fakulteten

Box 512

SE 751 20 Uppsala

mats.kumlien@jur.uu.se

Tillgänglig via <http://uu.diva-portal.org>

Innehåll

1	Ämnets vidd och begränsning	4
2	När börjar livet? En gammal fråga	5
3	Katolska kyrkan	8
3.1	Delade meningar. Från kyrkofäderna till Thomas av Aquino	8
3.2	Hårdare tag och konceptionsteori	10
3.3	Mänskliga rättigheter. Arvet från Johannes Paulus II	13
3.4	Ideal och verklighet. Normer och tillämpning	15
3.5	Sprickor i muren?	16
4	En svensk modell?	18
4.1	Medeltidsrätten. Inte totalförbud	18
4.2	Hårdare tag och konceptionsteorin vinner terräng	21
4.3	1734 års lag. En tydlig huvudregel – dödsstraff för alla aborter	24
4.4	Ideal och verklighet än en gång	25
4.5	Liberalisering. Från dödsstraff till legaliserad abort	27
4.6	1975 - fri abort	31
5	Svenska kyrkan. Från biskopsbrev 1951 till kyrkomöte 2009	33
5.1	Människans sexualitet – ett problem eller en gåva?	33
5.2	Kärleksbudet omtolkat. Svenska kyrkan byter position	35
5.3	Vem tolkar, vem talar? Kvinnor träder fram	38
5.4	Kyrkans uppgift – handlingsmönster eller beslutsunderlag?	39
5.5	Från kritik till acceptans av fri abort	41
5.6	Kristdemokraterna och abortfrågan	43
5.7	En tredje ståndpunkt?	45
6	Synsätten varierar i tid och rum	46
6.1	Inte <i>en</i> svensk modell	46
6.2	Världen utanför Sverige	48
6.3	Vad betyder lagen?	50
6.4	Abort – förändring och kontinuitet	52
	Referenser	53

1 Ämnets vidd och begränsning

Den här artikeln handlar om Svenska kyrkans syn på abort, i dag och historiskt sett.¹ Artikeln kommer att avslutas med ett konstaterande att det inte går att urskilja en klar och ”riktig” linje i dag, och inte heller att det har funnits en obruten linje genom historien. Varje slutsats om att kristna kyrkor i abortfrågan har talat med en och samma röst kan ifrågasättas. Men också denna min slutsats kan givetvis ifrågasättas, inte minst av dem som tror att det finns en otvetydig och uppenbarad sanning, oavsett om man hänvisar till gudomliga källor eller till naturvetenskapens säkrade kunskap.

Jag gör därför inte anspråk på att presentera den slutliga sanningen om Svenska kyrkans inställning till abort, utan vill redovisa en serie reflektioner efter att ha studerat olika historiska kvarlevor och andra författares tolkningar av historiska källor. Min ambition inskränker sig alltså till att ge underlag för fortsatt diskussion i en komplicerad och sammansatt fråga.

Artikeln har flera delar. En första diskuterar hur den katolska kyrkans uppfattning har förändrats över tiden. Här förlitar jag mig nästan uteslutande på sekundärkällor, alltså vad andra forskare har skrivit i frågan. Men urvalet är mitt eget och kan givetvis ifrågasättas. Den andra delen, som behandlar svensk laghistoria, bygger både på sekundär- och primärkällor. Den tredje delen studerar Svenska kyrkans abortsyn under perioden 1950 fram till 2012, och utgår från omfattande studier av primärkällor. De har främst hämtats från Svenska kyrkans arkiv, som är spritt över landet på en rad olika ställen, bland annat Riksarkivets filial i Arninge, källaren till Uppsala universitetsbibliotek (okatalogiserat) samt i en annan uppsalakällare på Syslomansgatan 31.

Artikeln avslutas med några ord om att väga det bästa mot det möjliga.

¹ Artikeln har tillkommit inom Linnéprogrammet ”The Impact of Religion”, finansierat av Vetenskapsrådet.

2 När börjar livet? En gammal fråga

Abort har diskuterats i tusentals år. Vissa teman verkar vara tidlösa.

Dit hör frågan om när det mänskliga livet börjar. När blir fostret människa, ett moraliskt subjekt? Och följdfrågorna är många. Vem förfogar över fostret? Är det en del av kvinnans kropp eller ett självständigt moraliskt subjekt med moraliska och legala rättigheter? Har fostret rättigheter från befruktningsögonblicket eller vid någon annan tidpunkt under graviditeten? Kanske först efter födseln? Kan abort rättsfärdigas, och i så fall under vilka omständigheter? Kan man i det sammanhanget diskutera en eventuell rätt till ett meningsfullt liv, d.v.s. rätt att slippa ett meningslöst liv, vilket skulle tala för selektiva aborter av foster med funktionshinder?

Alla frågorna befinner sig i ett komplicerat samspel mellan etik, religion, juridik och medicinsk vetenskap. Inte sällan möter man uppfattningen att det finns en tydlig förbindelse mellan religion och abortmotstånd. Det har tolkats som att kristendomen alltid, kategoriskt och med hänvisning till Bibeln har motsatt sig fosterfördrivning, och att det har gällt under alla omständigheter och under alla stadier av graviditeten. Men historien är mer komplicerad än så. Den kristna kyrkans hållning har varken varit entydig eller konsekvent. Uppfattningen att liv ska värnas är gemensam för de flesta religioner och dessutom betydligt äldre än kristendomen.

Inte desto mindre är forskare eniga om att både fosterfördrivning och utsättande av barn var vanligt förekommande under tiden före Kristi födelse och åtminstone fram till senantik tid, d.v.s. ca 300-600 e. Kr., förmodligen betydligt längre fram i tiden. Och det gällde senare även i Sverige. Mycket talar för att de barn som sattes ut ofta var antingen i någon mening skadade eller flickor. Parallellen till senare tiders selektiva aborter kan tyckas ligga nära till hands.²

² Kapparis, Konstantin, *Abortion in the ancient world*, London 2002. Moseley, Katherine, *The History of Infanticide in Western Society. Issues in Law & Medicine*, 1985. Knodel, John, *Lessons from the past: Policy implications of historical fertility studies. Population and Development Review*, 1979

Det tycks också råda enighet om att de första kristna kyrkorna var negativa till abort.³ Att framkalla en abort var att våldföra sig på kärleken till nästan och ett brott mot vördnaden för Guds skapelse. Att ta någons liv var förbjudet enligt femte budet, och om man ansåg att livet börjar vid befruktningen måste abort betraktas som en allvarlig synd. Men när börjar livet?

Något förenklat kan man säga att här har funnits två huvudlinjer: konceptionsteorin och stadieteorin. Konceptionsteorin går ut på att livet börjar vid befruktningen, varje fördrivande av foster innebär därför att man släcker ut ett liv. Stadieteorin utgår från att fostrets utveckling till fullvärdig människa sker successivt, och att aborter före ett visst skede i graviditeten därför kan vara tillåtna, eller åtminstone mindre förkastliga än sena aborter. Till de två linjerna vill jag lägga en tredje, som ska diskuteras i slutet av den här artikeln. Men först är det motiverat med några ord om synsätten under antiken.

Långt före kristendomen hade man tvistat om fostret var en människa redan från befruktningen, om det fick mänsklig status i något skede under graviditeten, eller först när det kunde andas efter födelsen. Då, lika lite som i dag, rådde enighet.

Under 400-talet f. Kr studerade den tidens läkare, med *Hippokrates* som mest kända namn, graviditetens olika skeden. De banade väg för uppfattningen att människolivet inte börjar först vid födelsen, utan att det uppkommer vid någon tidigare punkt medan embryot växer i kvinnans kropp.

Den grekiske filosofen *Platon* (ca 427-347 f. Kr) hävdade att fostret är ett levande väsen som får näring och rör sig i kvinnans livmoder. Samtidigt menade han att nyfödda barn kunde få undanröjas för att undvika överbefolkning. Hans elev *Aristoteles* (384-322 f. Kr) uttryckte liknande tankar och talade om att fosterfördrivning kunde tillgripas för att begränsa familjen eller förhindra att missbildade barn föddes.

Aristoteles gav dessutom diskussionen ett viktigt tillskott genom att knyta ihop medicinska observationer av fostrets gradvisa utveckling med abstrakta begrepp. Han menade att i ett visst skede av

³ Noonan, John, "An almost absolute value in history" i *The morality of abortion. Legal and historical perspectives*, Cambridge 1970, s. 14. Det har påståtts att den tidiga kristna litteraturen har förvånansvärt lite att säga i abortfrågan. Se Nilsson, Gert, "Inkarnationen och det sårbara livet" i Ahlzén, m.fl. *Abort, fosterdiagnostik och människovärde*. Tro & tanke, Svenska kyrkans forskningsråd 1991:7, 1991, s. 89-106.

graviditeten flyter själen in i fostrets kropp. En levande varelse finns först när ”medvetandet” är utvecklat, och fostret övergår från att vara ”oformat” till ”format”. Själen ansågs därför komma utifrån, och inte vara ett resultat av befruktningen. Enligt Aristoteles var den avgörande tidpunkten för pojkar 40 dagar efter konceptionen och för flickor 80-90 dagar. Här gick också gränserna för när abort ansågs oproblematisk.⁴

Platon och Aristoteles såg alltså abort som en privat familjeangelägenhet, ett medel för födelsekontroll, som inte hotade staten men möjligtvis kunde passa för filosofiska diskussioner. En senare grekisk-romersk filosof, *Plutarkos* (ca 46-120 e. Kr), var inne på samma linje och beskrev fostret som *foetus pars viscerum matris*, det vill säga som en del av kvinnans kropp, liknande en frukt innan den skiljs från trädet. Även det resonemanget talade för att fosterfördrivning var tillåten.

Plutarkos’ idéer påverkade den romerska rättens jurister under sekulerna kring Kristi födelse. De betraktade inte abort som mord utan jämställde det med naturlig barnadöd, eller födelse. I båda fallen krävdes viss tid av rening för kvinnan. Att fördriva ett foster bedömdes som rättsstridigt endast om ingreppet kränkte mannens rätt att få behålla sin avkomma, och kvinnan skulle straffas bara om han ingrep. I den mån det fanns ett offer, så var det alltså inte barnet utan fadern. Men diskussionen om livets början var långt ifrån avslutad, och den ärvdes av den katolska kyrka som växte fram på 300-talet e. Kr.⁵

⁴ Aristoteles använde det grekiska ordet ”*aeisthesis*”, ungefär ”fattningsförmåga”, ”förnuft”, ”medvetande”. Aristoteles, *Politiken*, 7:16, 1335 b.

⁵ Antell, Herman, *Om dråpbrotten III. Fosterfördrivningsbrottet*. Lund 1895. Hedrén, Gunnar, *Om fosterfördrivning ur rättsmedicinsk synpunkt, särskilt med hänsyn till svenska förhållanden och svensk lagstiftning*, Stockholm 1901.

3 Katolska kyrkan

3.1 Delade meningar. Från kyrkofäderna till Thomas av Aquino

Inom den kristna kyrkan har man länge tvistat om livets uppkomst, när fostret blir en människa, värd att skyddas av den världsliga lagen för sin egen skull.⁶ Många av kyrkans tidiga ledare, de så kallade kyrkofäderna, accepterade inte någon skillnad mellan ”formade” och ”oformade” foster utan räknade med att det fanns en enhet mellan kropp och själ alltifrån konceptionen. Varje framkallad abort var därför att likställa med mord på en född människa.

Andra utgick däremot från stadieteorier, även om de föredrog att tala om ”besjälät” foster (*”foetus animatus”*) i stället för format. Att fördriva ett foster var alltid en synd, men en viktig fråga var hur pass allvarlig synden var och vilken sanktion den kunde motivera. Man kunde hålla med om att livet började vid befruktningen, men ändå anse att abort skulle anses som mord först efter det att själen hade anslutit till kroppen. Ofta sattes en gräns vid den 40:e dagen efter konceptionen, och de kristna tänkarna drog alltså samma slutsats som sina hedniska föregångare, det vill säga att tidiga aborter kunde vara mindre förkastliga än sena.

Det gällde till exempel *Gratianus* som på 1100-talet sammanställde katolska principer till lagtexter. Han följde uppfattningen att det var skillnad mellan formade och oformade foster genom att hänvisa till en vers i Gamla testamentet, som tillåter en barnaföderska att infinna sig i templet först 40 dagar efter nedkomsten om hon fött en son, och efter 80 om hon fött en dotter.⁷ Här uttrycktes alltså en stadieteori, som såg mer tolerant på tidiga aborter.

Gratianus, som var både munk och universitetslärare i Bologna, är ett exempel på hur religion och juridik var sammanflätade på ett sätt som kan förefalla förvirrande för vår tid. Fram till åtminstone 1700-talet drogs inte någon skarp gräns mellan trosläror och sekulära regler, utan kyrklig och världslig rätt utvecklades i nära samspel. Egentligen ansågs det mesta i livet ha en religiös grund och

⁶ Uppgifterna om den katolska kyrkan är främst hämtade från Noonan 1970.

⁷ Gratianus, *Decretum* 2.32.2.7, *Corpus juris canonici*, utg. E. Friedberg, Leipzig 1879-1881, Noonan 1970, s. 20 fn 57.

både teologi och filosofi kunde därför anföras som stöd för juridiska tolkningar och slutsatser.⁸

Kristendomens centrala källa för sanning var givetvis Bibeln, men den gav knappast klar ledning eftersom den inte uttryckligen yttrar sig om abort. Det finns visserligen ett berömt avsnitt i Gamla testamentets andra Mosebok som talar om straff för den som slår en havande kvinna så hårt att hon förlorar sitt foster. Det har emellertid ända in i vår egen tid varit omstritt hur avsnittet ska tolkas och vilken betydelse det har för bedömningen av aborter.⁹

Men Bibeln kunde vara kunskapskälla på flera sätt. De heliga texterna har ansetts förmedla Guds visdom utöver vad som ligger i deras bokstavliga innebörd och man har sökt ledning på många ställen i Bibeln genom olika metoder för tolkning.¹⁰ Bland annat har man utgått från olika avsnitt där foster beskrivs som personer.

I Psaltaren heter det till exempel *"Du sammanvävde mig i moderlivet... jag formades i det fördolda... Dina ögon såg mig när jag ännu var ett outvecklat foster"*. Man har också sökt vägledning i Nya testamentets Lukasevangelium *"När Elisabeth hörde Marias hälsning, sparkade barnet till i henne, och hon fylldes av helig ande"*.

I Matteusevangeliet säger Jesus *"Se till att ni inte föraktar någon enda av dess små. Jag säger er att deras änglar i himlen alltid ser min himmelske faders ansikte"*. Det budskapet har ansetts spegla en gammal judisk tro om att varje barn har sin egen skyddsängel, som ser till att allt som sker med barnet kommer till Guds kännedom.

Även om det alltså finns många avsnitt som handlar om foster så har det inte rätt samförstånd om hur texterna ska tolkas eller vilken relevans de har beträffande abort. Under 1200-talet drog två av den katolska kyrkans mest ansedda tänkare olika slutsatser. Den ene, *Albertus Magnus* (tysk dominikanmunk) ansåg att embryot be-själades redan vid befruktningen. Hans elev *Thomas av Aquino* (italiensk teolog, inom katolska kyrkan ansedd som medeltidens störs-

⁸ Berman, Harold, *Law and revolution*, Cambridge, 1983, s. 530. Strömholm, Stig, *Europa och rätten*, Stockholm 1991, s. 99-105. Helmholz, Richard. H., *The Ius Commune in England: Four studies*, Oxford U P 2001, s. 25. Benton, L., *Law and Colonial Culture. Legal regimes in World History, 1400-1900*, Cambridge U P 2002, s. 36. Coing, Helmut, *The Roman Law as Ius Commune on the Continent*, 1973, 89 LQR, s. 508. Kumlien, Mats, *Uppfostran och straff*, Lund 1997, s. 165-173.

⁹ Dahlström, Gunnar, "Det mänskliga embryots status i idéhistorien – felöversättning i bibeln påverkar abortdebatten" i *Läkartidningen* 1989 nr 8, s. 635-636. Eriksson, Gösta, "Abort och den gammaltestamentliga lagen - det är den nya översättningen som är fel!" i *Läkartidningen* 1989 nr 86, s. 1885.

¹⁰ Block, Per, "Bibelvetenskap", i *Nationalencyklopedin*, Höganäs 1990, Bd 2, sp. 518.

te filosof) menade däremot att fostret utvecklas i tre faser, en vegetativ, en sensitiv och en rationell. Först i den sista, som inträffar under graviditetens tredje månad, blir det växande livet en person enligt Thomas.

Båda dessa kristna profiler, insatta i judiskt och arabiskt tankegods, försökte anpassa förkristna ideal till den katolska kyrkan. Båda menade att det mänskliga livet grundläggs vid befruktningen, men de tyckte olika om embryots värde som mänsklig varelse. Albertus Magnus hävdade att det som uppstår vid konceptionen är ett skyddsvärt liv. Thomas av Aquino skiljde mellan besjälade och obesjälade liv, och här är det inte svårt att höra ekot från Aristoteles. Den uppfattningen, som också delades av samtida islamiska filosofer, innebar att en tidig abort visserligen var synd, men inte lika allvarlig som om det hade gällt ett besjälade foster.¹¹

Thomas är aktuell på många sätt. Det gäller inte minst hans resonemang om att abort kan vara tillåten för att rädda en gravid kvinnas liv. Han utvecklade nämligen en lära om ”dubbla effekter” som har haft stort inflytande på katolskt tänkande, ända in i vår egen tid. Även om motstånd mot abort är en viktig profilfråga för katolska kyrkan, kan den ändå acceptera abort om den gravida kvinnans liv är i fara, t.ex. vid utomkvedshavandeskap eller livmodercancer. Avsikten är att rädda kvinnans liv medan barnets död är en inte direkt avsedd bieffekt.¹²

3.2 Hårdare tag och konceptionsteori

Under 1500-talet infördes i Europa många sekulära lagar som förbjöd sena aborter. Ofta föreskrevs att en gravid kvinna som med avsikt försökte åstadkomma en för tidig födsel eller hindra att fostret föddes ”levande” skulle avrättas, till exempel genom att dränkas. Men om fostret inte kunde anses levande skulle handlingen bestraffas betydligt mildare, i vissa fall inte alls.

Men hur skulle man kunna veta om fostret var ”levande”? En del lagar och författare utgick från att fostret skulle vara åtminstone

¹¹ Se t. ex. Bischofberger, Erwin, i Duncér m. fl. *Den svårlösta konflikten – om den ofödda människan*. Stockholm 2009, s. 169-186.

¹² Thomas av Aquino, *Summa theologica*, 2.2.64. 2,6, 7; 2.2.154.11-12. i Ahlzén, Rolf. ”Aborten och barnmordets historia” i Ahlzén, Rolf, m.fl. *Abort, fosterdiagnostik och människovärde. Tro & tanke, Svenska kyrkans forskningsråd 1991:7*, 1991, s. 27-33. Noonan, s. 23-26.

halvgången för att en abort skulle medföra fullt straffansvar. Andra höll sig till samma typ av stadieteorier som vi har mött hos bland andra Aristoteles, Gratianus och Thomas av Aquino, och drog en tidsgräns för manliga foster vid 40 dagar och kvinnliga vid 80 dagar efter befruktningen. Men här återstod problemet att fastställa tidpunkten för befruktningen. Enligt en tredje uppfattning var den avgörande tidpunkten när den gravida kvinnan hade känt fostret röra sig. På så sätt ansågs en bestämd tidpunkt kunna fixeras, och efter den var fosterfördrivning belagd med högre straff. Men i samtliga fall byggde bevisningen i någon grad på kvinnans egna uppgifter.¹³

Det är tydligt att Thomas av Aquino inte var ensam om sin stadieteori. Oenigheten om livets början nådde ända upp i Vatikanens högsta ledning. Ett exempel av många är att år 1588 slog påven *Sixtus V* fast att varje fosterfördrivning skulle anses som ett dråp. Bara tre år senare upphävde *Gregorius XIV* emellertid alla straffbestämmelser mot abort utom för de fall då fostret hade blivit ”besjälat”.¹⁴

Det är inte svårt att hitta flera belegg för att meningarna var delade under lång tid, och att det fanns talrika förespråkare för konceptionsteorin, även inom den protestantiska kyrkan. Exempelvis uttryckte både Martin Luther och Jean Calvin under 1500-talet uppfattningen att själen skapades redan vid befruktningen. Och det var den uppfattningen som gradvis skulle vinna terräng. Det var en utveckling som sammanföll med att den världsliga rättvisan började tillgripa allt strängare straff för abort oavsett när under graviditeten den utfördes. Bakom straffskärpningen låg många faktorer. Några kan nämnas här.

För det första brutaliserades den europeiska straffrätten i allmänhet från medeltiden, inte minst från 1300-talet. Avrättningar gjordes plågsammare, mindre brott möttes med hårda kropps- och stymningsstraff. Olika former av frihetsberövanden användes, som avsåg att plåga fången med exempelvis svält, kyla, fukt, bojor och halsjärn. Trenden mot hårdare straff hade samband med en allmän politisk utveckling, där samhällen befann sig i en tidig uppbyggnad av statsapparaten, och makteliten genom hårdare tag försökte disciplinera undersåtarna. Att straffen generellt skulle ha varit

¹³ Antell, s. 10-15. Noonan, s. 46-50.

¹⁴ Noonan, s. 33-34. Se även Deiniger, Francis, Joannes Sinnich. *Der Kampf der Loewener Universität gegen den Laxismus*, Düsseldorf 1938, s. 53.

mer brutala ju längre bakåt man går i tiden är alltså inte riktigt. Det har i stället handlat om en bågformad rörelse, från mildare straff över brutalisering, och åter till humanisering.¹⁵

När det så gällde speciellt abort fanns, för det andra, den praktiska svårigheten att i varje fall bevisa på vilken tidpunkt av havandeskapet fördrivningen skett.

För det tredje strävade både katolska och protestantiska kyrkor efter att forma människors moral i enlighet med uppfattningen att sexuellt umgänge endast var tillåtet inom äktenskapet. Med hänvisning till religionen definierades vissa sociala mönster som sedlighetsbrott och bekämpades kraftigt med världsliga straff, som följdes av uppfostrande kyrkotukt. Samtidigt diskriminerades utomäktenskapliga barn hårt.¹⁶

På 1600-talet tillkom, för det fjärde, en tankeström som skulle få stor betydelse för kyrkans syn på abort. Den utgick från läkare med kunskaper i filosofi som ifrågasatte tolkningen av Aristoteles teori om att fostret utvecklas från vegetativ till rationell varelse. Denna ”själarnas metamorfos” ansågs sakna vetenskaplig evidens och var därför bara inbillning. Fostret hade en själ och var ett levande väsen redan från befruktningen. Den juridiska konsekvensen av det synsättet var att abort under alla omständigheter skulle vara juridiskt straffbar på samma sätt som mord.¹⁷

En annan strömning som talade för totalförbud mot abort, för det femte, var läran om den obefläckade avlelsen. När jungfru Maria blev havande genom den Helige Andes försorg, skapades ett levande väsen och inget annat. Påven *Clemens XI* gjorde 1701 läran till ”ett obligatoriskt inslag i kyrkan”, och därmed ett indirekt stöd för konceptionsteorin.¹⁸

Det var alltså många omständigheter som talade för konceptionsteorin. Likafullt återfanns bland teologer, jurister och lagstiftning den seglivade uppfattningen att straffet skulle graderas beroende på om fördrivningen skett före eller efter viss tid från befruktningen. Mot slutet av 1800-talet skärpte emellertid katolska

¹⁵ Wallenberg Bondesson, Maria, ”Sådan tid sådan lag” i *Tvärsnitt* 3-4:11, s. 8-11. Spitzer, Stephen, ”Notes toward a theory of punishment i *Research in Law and Sociology*, 2, 1979. Otterbein, Keith F. *The ultimate coercive sanction: a cross-cultural study of capital punishment*. New Haven, Connecticut. HRAF Press, 1986.

¹⁶ Anners, Erik, *Humanitet och rationalism. Studier i upplysningstidens strafflagsreformer - särskilt med hänsyn till Gustav III:s reformlagstiftning*, Lund 1965.

¹⁷ Antell, s. 12-13. Hedrén, s. 35-36. Noonan, s. 34.

¹⁸ Noonan, s. 36.

kyrkan tonen och den officiella läran kom att förskjutas till ett närmast totalt förbud mot abort.

Förändringen skedde i flera steg. År 1854 kungjorde *Pius IX* att Maria var syndfri alltifrån det första ögonblicket av hennes befruktning. Femton år senare avlägsnade han hänvisningen till ”besjälade foster” och föreskrev att katoliker som gjorde abort skulle bannlysas, oavsett tidpunkt i graviditeten. 1917 preciserades bestämmelsen att också uttryckligen gälla den gravida kvinnan. I en encyklika 1930 upprepades totalförbudet med motiveringen att abort innebär dödande av ett oskyldigt liv. Skrivelsen är också känd för sitt veto mot preventivmedel.

Efter andra världskriget justerades den katolska kyrkans officiella linje marginellt. Nu märktes en svag tendens att behandla preventivmedel skilt från abort. 1951 antydde *Pius XII* att graviditet kunde få undvikas genom användning av ”säkra perioder”. Samtidigt inskräppte han att varje foster är en människa med samma skyddsvärde som den gravida kvinnan.¹⁹

3.3 Männsliga rättigheter. Arvet från Johannes Paulus II

Den katolska kyrkans officiella hållning under de senaste 25 åren är intressant. Under *Johannes Paulus II* (påve 1978-2005) stödde Vatikanen en rörelse för mänskliga rättigheter med tydlig koppling till kampen för demokrati och frihet runt om i världen, inte minst i påvens hemland Polen. Frågan om mänskliga rättigheter utvidgades snart till att omfatta ”den oföddes” rättigheter. Kyrkan betonade kraftfullt totalförbudet mot abort och upprepade att det mänskliga livet är heligt från befruktningen och därför ska det respekteras och skyddas.²⁰

Påvens encyklika ”Livets evangelium” (1995, svensk utgåva 1999), uttalade att preventivmedel och abort var frukter av samma träd, med rötter i en mentalitet som hänger sig åt njutning och företräder ett egoistiskt frihetsbegrepp. Makar som med preventivmedel försöker förhindra fortplantningen ”motsäger den fulla san-

¹⁹ Noonan s. 38-45.

²⁰ Kulczycki, Andrzej, *The abortion debate in the world arena*. New York 1999, s. 110-145.

ningen i sexualakten som uttryck för äktenskaplig kärlek” och ”går emot kyskhetens dygd i äktenskapet”.²¹

Encyklikan förkunnade att budet ”Du skall inte dräpa” innebar en yttersta gräns, som aldrig får överträdas, en i grunden positiv attityd som syftar till att ha full respekt för livet. Påven skrev:

”Med den auktoritet som Kristus tilldelade Petrus och hans efterföljare bekräftar jag därför i gemenskap med den katolska kyrkans biskopar att det direkta dödandet av en oskyldig människa alltid är ett allvarligt moraliskt brott.”

Under rubriken ”Abort – en avskyvärd skändlighet” avvisades kategoriskt abort som en allvarlig moralisk överträdelse, ”vare sig den är avsedd som mål eller medel.” Abortens legalisering och acceptans i västvärldens länder var symptomatiskt för en aggressiv ”dödskultur”. Under sin tvåtusenåriga historia hade den katolska kyrkan alltid och outtröttligt lärt att det mänskliga livet börjar vid befruktningen och då måste garanteras all den ovillkorliga respekt som moraliskt tillkommer människan i hennes enhet som kropp och själ. I fråga om fostret gick det ”sannerligen inte att föreställa sig ett mer *oskyldigt* väsen”.

Lärda diskussioner om vid vilken tidpunkt som själen ingjuts hade, skrev påven, inte skapat det minsta tvivel om att abort är moraliskt förkastligt. Den individ som gjorde abort skulle därför automatiskt och omedelbart uteslutas från den kyrkliga gemenskapen. Straffet syftade till ”att göra människorna fullt medvetna om allvaret i vissa synder och så medverka till bot och omvändelse”.²²

Livets evangelium uttalade också att gravida kvinnor kunde drivas till att göra abort, likaväl som obotliga patienter kunde begära dödshjälp, på grund av olika svåra omständigheter. Sådana omständigheter kunde kraftigt minska det subjektiva ansvaret och den medföljande skulden hos den som gjorde ”*dess i sig onda val*”.²³ Här tillämpade påven den klassiska katolska distinktionen mellan synd och syndare; synden ska kraftigt fördömas, medan syndaren ska behandlas med omsorg och barmhärtighet.²⁴

²¹ *Livet evangelium*, Katolska bokförlaget, Uppsala 1999, avd. 13, s. 27 (Sexuellt umgänge ska vara förbehållet äktenskapet).

²² Om exkommunikation (bannlysning), se *Livets evangelium*, s. 57-63, 77-84. Ref. till *Codex Iuris Canonici*, can 1398.

²³ *Livets evangelium*, s. 18, 31.

²⁴ *Livets evangelium*, förordet, s. 12 av Axel Carlberg OP.

Arvet från Johannes Paulus II är levande, den katolska kyrkans officiella position tycks vara oförändrad. 2007 gratulerades Nicaragua av påven *Benedictus XVI* till att landet inte bara behållit kriminaliseringen av abort utan dessutom skärpt lagstiftningen så att den föreskrev straff även vid abort efter våldtäkt eller när kvinnans liv är i fara.

3.4 Ideal och verklighet. Normer och tillämpning

Här är det på sin plats att påminna om skillnaden mellan officiella normer och praxis, mellan ideal och verklighet, liksom om risken med att övertolka offentliga fördömanden. Flera nyanseringar är motiverade.

Även om kyrkliga företrädare uttalar formella förbud mot abort, har det alltid förekommit resonemang om att i vissa fall kan fostrets liv vägas mot andra värden, främst den gravida kvinnans liv. Inom den katolska kyrkan har diskuterats om man kan medge undantag från abortförbudet i två speciella fall, nämligen vid utomkvedshavandeskap och om den gravida kvinnan har livmodercancer. Som stöd åberopas principen om ”dubbla effekter”, som utvecklades av bland andra Thomas av Aquino. Avsikten med abort är då att rädda den gravida kvinnans liv, medan barnets död alltså är en inte direkt avsedd bieffekt. Samtidigt noterar man att även dessa fall för undantag har ifrågasatts. En motivering för skepsisen är att om man väl har börjat ta hänsyn till andra värden än fostrets liv uppstår behov att diskutera hur avvägningen ska göras mellan dessa olika värden, men också varför inte ännu fler värden än kvinnans liv skulle kunna motivera abort.

En annan grund för nyansering är att man bör skilja på ideal och praktik. Påvlig sträng lagstiftning har ofta stått mot praktiserande läkares, filosofers och juristers benägenhet att se till omständigheterna i det enskilda fallet och tillåta abort. Det har legat i linje med allmänna västerländska tendenser, där abort blivit allt vanligare som en del av kvinnans frigörelse.

I förhållandevis rika katolska länder ser man stora gap mellan lära och tillämpning, t.ex. beträffande preventivmedel. Italien och Spanien har de lägsta födelseandelarna i Europa, och man kan fråga sig varför. Enkla förklaringar är att antingen handlar det om beundransvärd avhållsamhet eller om ohörsamhet mot dekretet från Vatikanen. Men man kan inte utesluta att andra faktorer spelar in.

Även om sekulära strömningar på många håll uppenbarligen har gjort katoliker mindre benägna att lyssna till kyrkan i frågor som gäller sexualitet, har kyrkan fortsatt att påverka många regeringar, bland annat i Polen. Det visar hur debatten om abort tar sig olika uttryck i olika inramningar. Som exempel kan tas Tyskland. Efter murens fall 1991 uppkom frågan hur man skulle förena Östtysklands liberala abortlagstiftning med Västtysklands restriktiva ordning, som hade införts bland annat mot bakgrund av nazisternas rashygieniska åtgärder.

Förbundsdagen kunde inte enas och frågan hamnade hos den tyska Författningsdomstolen, där sex av åtta ledamöter förklarade att framkallade aborter under graviditetens tre första månader är *rättsstridiga* (om inte nödläge föreligger, det vill säga efter våldtäkt, fara för den gravida kvinnans hälsa, eugenisk indikation) men samtidigt *straffria*. De rättsstridiga aborterna får utföras av läkare, men inte på sjukhus och inte finansieras av sjukkassan. I stället får socialhjälpn träda in om inte kvinnan kan betala själv. 1993 ”godtog” Förbundsdagen denna dom.

Även om aborter alltså är förbjudna i lag godtas de under vissa villkor, bland annat ska kvinnan ha fått rådgivning. Efter rådgivningen får kvinnan ett intyg som sedan kan användas för att få abort, alltså ett steg på vägen mot abort. Ett stort antal byråer för rådgivning har vuxit fram, och många av dem drivs av den katolska kyrkan. 1999 krävde Vatikanen att byråerna skulle upphöra. Den katolska kyrkan i Tyskland fortsatte verksamheten men försåg intyget med passus om att det inte legitimerade en abort.

Den katolska biskopskonferensen i Tyskland betraktar den nya lagen som ”ett historiskt och vägledande beslut”, ett synsätt som utgår från att kyrkan ger råd men inte inkräktar på den enskildes rätt att fatta självständiga beslut.²⁵

3.5 Sprickor i muren?

Trots Vatikanens nuvarande entydiga inställning antyder min enkla skiss över abort och religion att konceptionsteorin inte varit allena-rådande, utan att det funnits utrymme för olika uppfattningar om när livet börjar. Samtidigt måste man hålla i minnet att den katolska kyrkan svarade för en avgörande vändning genom att tydligt göra

²⁵ Bischofberger 2009, s. 182-183.

fostret till objekt, medan den gravida kvinnan behandlades som subjekt. Framför allt skedde det till förmån för fostret, samtidigt som skyddet av husfaderns intressen försvagades, vilket varit centralt i den antika romerska rätten.

Men återigen, mycket talar för att den katolska kyrkans officiella hållning från 300-talet till idag inte har varit konstant oförändrad och entydig. Långt fram i tiden fanns representanter för uppfattningen att abort inte är en allvarlig synd om den sker innan fostret fått en själ, före ”animationen”. Den avgörande tidpunkten var inte sällan kopplad till det moment då fosterrörelserna uppträdde, typiskt sett 16-18 veckor efter befruktningen.

Det nuvarande, totala fördömandet av alla former av abort fick en klarare och entydigare form än det tidigare haft först från slutet av 1800-talet. Man kan spekulera över om det var en reaktion på vad man menade var ett ökande antal aborter, läkarvetenskapens fastslående att livet börjar vid konceptionen, förändrad bibeltolkning eller en kombination av flera faktorer.

Hur som helst, för en utomstående betraktare framstår den katolska kyrkans påfallande intresse för underlivsfrågor och dess konsekventa motstånd mot homosexualitet, de flesta preventivmetoder och abort som viktiga identitetsskapare för kyrkan. Vid några tillfällen har Vatikanen och företrädare för muslimska länder (Algeriet, Egypten, Libyen och Pakistan) vid internationella kvinnokonferenser agerat gemensamt i abortfrågan och motsatt sig förslag att öka kvinnors självbestämmande beträffande reproduktion, skydd mot våld och erkännande av homosexuella.²⁶

Vi kan också konstatera att abortdebatten i dag har utvidgats utanför de två tidigare epicentra i Rom och USA. Den breder ut sig över många världsdelar, men tar sig skilda uttryck i skilda sammanhang. Traditionen är inte absolut bindande, hur den diskuteras och vad den innebär i praktiken skiljer sig åt mellan olika tider och olika länder. Diskussionen får ytterligare bränsle genom att interaktionen ökar mellan kulturer och trosuppfattningar. Mot den bakgrunden ska vi nu övergå till att studera sambandet mellan religion och abort i den svenska rättens historia. Även det är en i grunden politisk fråga med moraliska övertoner.

²⁶ Görman, Ulf, ”Religion, sexualitet och abort”, i Gustafsson, Barbro m.fl. (red.), *Erfarenheter och egna val. En bok om abort*, Stockholm 2000, s. 68.

4 En svensk modell?

4.1 Medeltidsrätten. Inte totalförbud

Den än idag gällande svenska lagen från 1975 ger kvinnor rätt att få abort till och med vecka 18 av graviditeten. Kvinnan behöver inte ange något skäl, t.ex. att graviditeten innebär fara för hennes liv och hälsa, eller att barnet riskerar att födas med någon form av funktionsnedsättning. Begär en kvinna abort ska hon få den utförd på offentlig sjukvårdsinrättning.²⁷

Ser vi ut över världen i dag är det uppenbart att fri abort är långt ifrån en självklarhet. Snarare är det tvärtom. På många håll är abort förbjuden, och i länder där den är tillåten, inte minst USA, inskränks möjligheterna på olika sätt.

Vad ser vi om perspektivet vidgas bakåt i tiden, om vi gör en återblick på den svenska rättens historia? Är den fria abort som infördes 1975 en sen företeelse och en radikal förändring från en huvudregel som hade gällt i hundratals år, nämligen att den som gör abort ska straffas? Svaret är nej. Den svenska utvecklingen är mer komplicerad än så. Liksom inom den katolska kyrkan har synsätten förändrats över tiden.

I det förkristna Norden, liksom vi sett i antikens Medelhavsländer, var det socialt accepterat att "sätta ut" ett barn innan det hade definierats som människa och familjemedlem. Om barnet var sjukt eller missbildat ökade sannolikheten för utsättning. Även sedan bruket hade förbjudits under tidig medeltid fick allvarligt missbildade barn undantagsvis sättas ut.

De historiska kvarlevorna och källorna antyder att det ansågs viktigt att dra en gräns mellan ett liv i vardande och ett fullvärdigt, okränkbart liv. Forskare har diskuterat om den första brösttagningen var ett avgörande ögonblick, då barnet upptogs i familjen och inte längre kunde dödas eller sättas ut. Sannolikt hade ritualen betydelse för hushållets, familjens egen möjlighet att reglera sin storlek.

Men parallellt med Sveriges kristnande från 1000-talet övergick successivt rätten att definiera en potentiell arvinge från familjen till den katolska kyrkan, som försökte kriminalisera barnutsättning.

²⁷ För en abort senare än vecka 18 måste kvinnan ha tillstånd från Socialstyrelsen. Enligt praxis beviljas inte abort efter graviditetsvecka 22.

Frågan om när ett barn – liksom ett foster – blev människa hade ekonomiska aspekter för hushållen, eftersom den påverkade arvsordningen, till exempel om ett barn föddes och dog kort därpå. Då kunde jorden gå ur släkten genom att den andre föräldern ärvde barnet. Men frågan hade också stort symbolvärde för att allmänt sett markera kyrkans ökade inflytande i samhället. Den intressekonflikten återspeglades i skriftliga dokument.²⁸

1200- och 1300-talen i Sverige var en period då landet långsamt förändrades mot central organisation samtidigt som muntligt traderad rätt och sedvänjor tecknades ner till texter. I ett första skede kodifierades rättsreglerna i de så kallade landskapslagarna. Vid mitten av 1300-talet tillkom en landslag som gällde för landsbygden (kallad Magnus Erikssons Landslag) och en stadslag för städerna (Magnus Erikssons Stadslag). Med några modifikationer gällde de två lagarna fram till det att riksdagen 1734 antog en ny lag för hela riket.

Man bör tänka på att lagtexter hade en delvis annan funktion än i dag. Metoderna för att i det enskilda fallet finna tillämpliga rättsregler var mer flexibla. Så kunde domarna vid sidan av landslagen från 1350 åberopa inte bara olika landskapslagar utan också Bibeln, kanonisk och ”världslig” romersk rätt liksom lagar och litteratur från andra länder. Att bara se till de skrivna svenska lagtexterna ger oss alltså inte hela bilden av vad som var ”gällande rätt”. Det är mycket möjligt att man i praktiken dessutom konsulterade andra texter.

Även om rättsläget var oklart, vet vi nämligen att vid behov kunde den katolska kyrkans lagstiftning tillämpas. I de områden som med tiden skulle bli ”Sverige” fanns, liksom i övriga Europa, kyrkliga domstolar som utövade domsrätt över ett mycket stort fält av livets områden. Men, som vi sett, inte heller den katolska rätten gav tydliga riktlinjer beträffande abort förrän mot slutet av 1800-talet.

Hur som helst är det ofrånkomligt att de första skrivna svenska lagarna från 1200- och 1300-talen inte innehöll några förbud mot barnutsättning.²⁹ Däremot belyser de hur viktigt det var av att fast-

²⁸ Meijsholm, Lotta, *Gränsland. Konstruktion av tidig barndom och begravningsritual vid tiden för kristnandet i Skandinavien*, Uppsala 2009. Ekholst, Christine, *För varje brottsling ett straff. Föreställningar om kön i de svenska medeltidslagarna*, Stockholms universitet 2009.

²⁹ Ett undantag var den lag som gällde på Gotland, *Gotalagen*, 2, Holmbäck-Wessén IV, s. 205, 245.

ställa om ett barn fötts levande, inte minst med tanke på arvstvisiter. I Dalalagen (typiskt nog Kyrkobalken) hette det

*”Nu är ett barn fött i bästa lycka, det har både naglar och hår. Drager andan in och ut; ett sådant barn skall få dopet.”*³⁰

I vissa lagar fanns även brösttagningen kvar:

*”barnet var fött levande och det tog mjölk av sin moders bröst, det hade både naglar och hår.”*³¹

Vissa svenska medeltidslagar behandlade också något som kan uppfattas som abort. Äldre Västgötalagen (ca 1220) föreskrev straff för den som förolämpade en kvinna genom att beskylla henne för ”hon har fördrivit sitt foster eller att hon har mördat sitt barn...”.³² Bestämmelsen avspeglar att abort ansåg som något skamligt. Två andra landskapslagar från det tidiga 1300-talet, Dalagen och Västmannalagen, förbjöd ”bälgmord”, vilket i forskningen har ansetts avse både fosterfördrivning och mord på nyfödda spädbarn.³³

En kvinna som anklagades för bälgmord hade två alternativ för att slippa straff: antingen erkände hon att hon varit havande, men att barnet var dödfött, och då behövde hon stöd av två andra kvinnors vittnesmål. Eller så kunde kvinnan säga att hon aldrig varit gravid och då skulle hon värja sig med två vittnen och tolv män med gott anseende som gick ed på att hon var oskyldig. Klarade hon inte det skulle hon böta tre marker.³⁴ Det straffet var med tidens mått avsevärt lägre än för mord eller dråp, där böterna var omkring 40 marker.

En intressant iakttagelse är dessutom att i fråga om barnamord gjorde lagarna skillnad mellan odöpt barn och döpt barn, där straffet var lägre i det första fallet. Östgötalagen stadgade att den som uppsåtligen dödade sitt döpta barn skulle, om förövaren var en man, steglas, och om det var en kvinna, stenas till döds. Om man

³⁰ *Dalalagen*, Kyrkobalken 6. Holmbäck-Wessén, II, s. 5-6, 14-15.

³¹ *Västmannalagen*, Ärvdabalken 12:4, Holmbäck-Wessén II, s. 51, 62. *Upplandslagen*, Ärvdabalken 11:1. Holmbäck-Wessén I, s. 70, 84.

³² *Äldre Västgötalagen*, Rättslösabalken 5:5. Holmbäck-Wessén V, s. 110.

³³ ”bälgmorf”, av bälg, buk. *Dalalagen*, Kyrkobalken 12, Holmbäck-Wessén II, s. 9, 19-20. *Västmannalagen*, Kyrkobalken 25. Holmbäck-Wessén II, s. 19, 33.

³⁴ Schlyter, Carl Johan, *Glossarium till Västmannalagen*, ”Bälgmord”, *Ordbok till samlingen av Sveriges gamla lagar*, Stockholm 1877. Även Hemmer, Ragnar, *Studier rörande straffutmätningen i medeltida svensk rätt*, Helsingfors 1928, s. 310, jfr Holmbäck-Wessén II, s. 19-20.

dödade ett odöpt barn var straffet 40 marker.³⁵ Döpet var med andra ord viktigt som en rit för upptagning i den sociala gemenskapen. Sammantaget visar texterna från den svenska medeltidsrätten att rättsläget beträffande abort var oklart och framför allt att abort inte bedömdes vara lika allvarligt som mord eller dråp på en född människa. Men sakernas tillstånd skulle förändras.

4.2 Hårdare tag och konceptionsteorin vinner terräng

Som nämdes i föregående avsnitt skärptes de straffrättsliga tongångarna, med särskild accent från 1500-talet. När nationalstater började konsolideras, hårdnade straffrätten och det omfattade också inställningen till abort.

Här fanns ett samband till att barnamord, som under medeltiden hade varit ett brott av underordnad betydelse, vid 1700-talets mitt kom att utgöra det dominerande kriminalpolitiska problemet. Det bidrog till en oförsonligare straffrätt.

I likhet med många andra länder i Europa införde Sverige en presumtion, det vill säga omvänd bevisbörda, för de fall då en ogift kvinna misstänktes ha dödat sitt barn omedelbart efter födseln. Villkoren var fyra. Om kvinnan blivit gravid genom *utomäktenskaplig* förbindelse, varit *ensam* vid födseln, *dolt* barnet och det sedan anträffades dött, så skulle kvinnan dömas för barnamord och till avrättning om inte *hon* kunde bevisa att barnet varit dödfött eller dött en naturlig död.

Det historiska källmaterialet visar tydligt att barnamord var ett brott med sociala aspekter. De dömda och avrättade tillhörde i regel samhällets lägsta och fattigaste skikt, inte sällan tjänstehjon, det vill säga pigor. För en kvinna som födde barn utom äktenskapet och inte tillhörde en familj med goda ekonomiska resurser var ofta enda utsikten till försörjning att prostituera sig. Kunder fanns för det mesta. Sociala faktorer gjorde frestelsen stark att göra sig av med barnet.

Även abort fick ökad uppmärksamhet och också här gick tendensen mot strängare bestämmelser. År 1688 förbjöd en medicinalordning apotekare eller ”kryddkrämare” att sälja abortiva medel till någon person utom läkare. Likaså skulle barnmorskor med ed

³⁵ *Östgötalagen*, Edsöresbalken 21, Kyrkobalken 26, Holmbäck-Wessén I, s. 41, 50, 17-18.

förplikta sig att aldrig bidra till ”missfödsel”, vare sig med medikamenter, råd eller egen handräckning.³⁶

De hårdare rättsreglerna samspelade med att de sociala mönstren förändrades. På 1720-talet beskrev läkaren Johan Nordenheim olika metoder som kvinnor använde för att göra abort. Nordenheim var lärare för barnmorskor, men han talar här också som en obducent med erfarenhet av verkligheten i 1700-talets Sverige.

”Argheten har stigit så högt, att nästan oräkneliga manér äro upptänkte och utövade, att förgöra sine levande foster inom moderlivet, uti födseln eller ock efter förlösnigen. De bekantaste vill jag räkna upp, som kunna även tjäna till frågor, att få därom någon kunskap och visshet, nämligen: 1) bruka de misstänkte drivande, skadelige medikamenter, varav fostret lider i moderlivet och måste omsider dö, taga de kvicksilver in med kallt källevatten, många dagar efter varandra, varav fostret ofta satt livet till och blivit avdrivet. 2) De binda sig hårt om livet över kveden med ett band eller annat, varav hindras livmodren, samt barnet att utvidga sig och taga till, utan måste genom denna klämningen och tryckningen dö. 3) De stöta sig och slå sig med något träd eller sten på buken, eller ock med knytnäven, de falla med vilja på kveden, spänna ut benen, stupa kråka etc., varav det späda fostret lider men ock måste ofta sätta livet till. 4) När huvudet är framme klämma de låren ihop och förkväva barnet, då det i själva födselen lämnar livet, förrän det får börjas, som noga kan märkas därav, att huvudskålen är sönder och dess ben intryckte, hjässan insjunken och laederad, hjärnan ihoptrycket och rubbad, underlupit med stockade blodlever, lungorna befinnes svartblå, hjärtat med levrat blod uppfyllt, munnen och näsan platta, blå och slemmige...”³⁷

Den allmänna tendensen var alltså att skärpa straffen. Flera lagförslag presenterades som föreskrev dödsstraff för den som gjorde abort. Förslagen visade beröringspunkter med utländsk rätt genom att göra skillnad på om fostret antingen ”haft liv”, var ”qwickt” etc. eller om det inte kunde anses ”levande”.³⁸ Ofta bestämdes gränsen för livets uppkomst vid den tidpunkt då fostret rörde sig för första gången i moderlivet. Om fostret varit levande, så skulle kvinnan

³⁶ Medicinalordning, den 27 januari, 1688, §§ 24 och 32.

³⁷ 1726, Assessorn i Collegium Medicum, Johan Nordenheim (1681-1740), från 1724 lärare för barnmorskorna och 1731 kungens livmedikus. Anners, s. 129, 113, 138ff, 141, not 89.

³⁸ ”Belgmordb, thet är Känu förgjör foster i moderlijfwet sino; pröfwat thet hafwa varit qwicket, straffes till lijfwet, elliest straffes medh två månader Häcbti och stände skriff”, i Åtgärder för lagförbättring, 1633-1665, urkunder samlade af C. J. Wahlberg, Uppsala 1878, 1 . c. II, p. 34.

avrättas, i annat fall skulle hon piskas eller sättas i fängelse på vatten och bröd. Här möter vi åter uttryck för ett slags stadieteori.

Även de svenska domstolarnas rättspraxis gick länge på den linjen. I ett uttalande från Svea Hovrätt 1701 hette det att en kvinna som gjorde abort skulle dömas till döden om fostret hade rört sig i moderlivet, annars till ett mildare straff.³⁹ Men tendensen var tydlig mot strängare straff för abort.

Också synen på barn som föddes utan att föräldrarna var gifta skärptes. Den kristna kyrkan höll strängt på äktenskapet som ett heligt sakrament, alla utomäktenskapliga förbindelser var synd och de syndande parterna skulle bestraffas. Men det skulle också deras barn. Prästerskapet återopade Gamla testamentets nitälskande Gud, som ingalunda låter någon bli ostraffad utan

”hemsöker fädernas missgärning på barn och efterkommande i tredje och fjärde led”.⁴⁰

Från 1300-talet försämrades de utomäktenskapliga barnens rättsliga ställning undan för undan i takt med den kristna kyrkans ökade inflytande. I ett privilegiebrev för Stockholms stad 1636 hette det att

”de personer, som bastarder och af en oächta sängh födde äre, dem kan ingen arfvedel tillåtin varda”.⁴¹

Här kan också nämnas att 1734 års lag, som ska diskuteras i nästa avsnitt, fränkände utomäktenskapliga barn all arvsrätt och bara gav dem rätt till nödtorftig mat och uppfostran. Däremot skulle föräldrarna ärva barnet om det dog.⁴²

Låt oss här stanna upp inför två iakttagelser. Vid början av 1700-talet löpte den kvinna som gjorde abort stor risk att dömas till döden, samtidigt som stadieteorier dominerade och tidiga aborter bedömdes mildare än sena. Men den rättsliga ordningen skulle snart bli avsevärt hårdare.

³⁹ *”der fostret pröfwat hafva det lif, at det sig i moderlifvet rört, och det hon ettdera intagit, eller det hon på sig sielf föröfwat, varit af den wärckan, at fostret der af döden tagit; Så belägges den sådant gör, med lifes straff.... Men har fostret ey haft det lif, at det förmådt sig i moderlifvet röra... så belägges Modren i afseende på dess elaka uppsåt med Extraordinarie straff, det HofRätten underställes.”* Resolution av Svea Hovrätt från den 6 september 1701 i Abrahamsson 1726, s. 725.

⁴⁰ 2 Mosebok 20:5.

⁴¹ Citerat i Inger, Göran, *Svensk rättshistoria*, 4:e, s. 94.

⁴² 1734 års lag, Ärfvdabalken 8 kap. 7-8 §§.

4.3 1734 års lag. En tydlig huvudregel – dödsstraff för alla aborter

År 1686 tillsattes en lagkommission med uppgift att revidera medeltidens lands- och stadslag. Kommissionen arbetade under närmare femtio år innan riksdagen kunde fastställa 1734 års lag.

Kommissionen skulle bland annat utarbeta en ny strafflag och fick då ta ställning till då frågan om fosterfördrivning. Protokollen från kommissionens möten visar att ledamöterna under lång tid vacklade mellan stadie- och konceptionsteorier, t.ex. när man samlades den 29 oktober 1695.

“Upplästes caput *om belgemord*.

Ass. Bromeen: Här kommer att ansees, om någon skillnad skall göras emellan foster, som fördärfwas, sedan det finnes qwickt, eller förr; de förre præjudicata straffa den för gerning mindre, då fostret är eij än qwickt funnit, ehuru man kan eih neka lijf wara eller warit uti eller med fostren af begynnelsen.

Borgm. Holmstr[öm]: Wist är der emellen en stoor skillnad, om det lijf hafft eller eij.

Ass. Hylten: Hon släcker dock uth det lius, som Gud uptändt.

Secret. Leijonm[arck]: Den, som af upsåt förgör fostren, är samme straff, antingen där warit lijf eller eij; men där någon av bråde kommer till at skada ens foster, är annat.

Ass. Hyltén: Man kan eij annat än observera den skillnaden, om det haft lijf eller eij.

Ass. Ehren[berg]: Jag är i samma mening, som Secret. Leijonmarck: antingen det hafft lijf eller eij; är samma straff, helst som i Placatet om barnemord är lijka så.

Lagman Renst[ierna]: Orden i Placatet lyda annorlunda, så at där fostret eij pröfwat fullkomnat, är eij lifsstraff.

Rådman Nyman: Bardberare hafwa sitt wissa grep at pröfwa, om fostret hafft lijf, ty då lungan utskäres och i wattn lägges, flyter den, om fostret warit qwickt och lefwande.

Corrigerades detta wijdare: Förgör moder eller fördrifwer någon moder sitt foster, sedan som det pröfwat qwickt warit, hafwe förwärvat

lifwet; samma lag ware den, som med råd, dåd och tillhielp det samma befordrar.”⁴³

Diskussionen fortsatte vid flera följande möten 1695 och 1699, då vissa ledamöterna hävdade att straffet skulle mätas efter om fostret varit ”kvickt” eller inte, medan andra menade att straffet skulle vara lika för alla aborter med motiveringen bland annat att fostret hade liv *a primo conceptionis momento*, och att det var ”betänkeligit at gifwa arge menniskior tillfälle till sådane undanflickter”.

Till sist, vid mötet den 2 november 1728, inkallades kungens livmedikus Magnus von Bromell. Han förkunnade entydigt att även om fosterrörelserna kändes först i femte eller sjätte månaden, så hade fostret liv omedelbart efter konceptionen. Det var därför lika stor synd att fördriva det på femte eller sjätte dagen som i femte eller sjätte månaden, och lagen skulle därför inte göra någon skillnad avseende tidpunkten.⁴⁴

Och så blev det. Huvudregeln i 1734 års lag innebar en total anslutning till konceptionsteorin. Abort var straffbart under alla skeden av graviditeten och kvinna som dömdes för brottet skulle halsuggas eller hängas. Det spelade ingen roll om hon hade varit gravid i flera månader eller bara några veckor, inte heller om fostret visat tecken på liv. I fall hon hade försökt fördriva fostret men inte lyckats skulle hon straffas med böter eller piskning. Bestämmelserna fanns i ett kapitel med rubriken ”Om barnamord”, vilket visar beröringspunkterna mellan de två brotten.

4.4 Ideal och verklighet än en gång

Genom 1734 års lag anslöt sig alltså det protestantiska Sverige till konceptionsteorin mer än hundra år före den katolska kyrkan. Det tycks som om läkarvetenskapens åsikt spelade en viktig roll. Av vad som ansågs vara biologiska fakta drog lagkommissionen etiska, och därmed juridiska, slutsatser. Huvudregeln om fullt straff för abort oavsett tidpunkt kom att vara i kraft fram till det att vår nuvarande abortlag infördes 1975.

⁴³ Sjögren, Wilhelm, *Förarbeten till Sveriges rikets lag 1686-1736*, Uppsala 1900-1909, II, sid. 44-45.

⁴⁴ Protokoll från lagkommissionens möte den 2 november 1728. Sjögren III, sid. 306-307.

Men praxis var inte alltid lika sträng som den skrivna lagen. Domstolar och myndigheter utvecklade olika tekniker för att benåda kvinnor eller döma till lägre straff. Dessutom mildrades också den skrivna straffrätten i Sverige från slutet av 1700-talet. Det gällde även för abort och barnamord. I debatten talades då om behovet av ”allmänna anstalter” för att underlätta ensamstående mödrars situation, till exempel offentliga barnhem.⁴⁵

Det fanns gott om förebilder i utlandet. Kung Gustav III, som vistats flera år på den europeiska kontinenten tog flera initiativ för att avhålla ogifta mödrar från att döda sina nyfödda barn. Framför allt avskaffades den omvända bevisbördan vid barnamord. Det innebar en radikal förändring, men genomfördes under stort motstånd från jurister och kyrkans män. Riksdagens prästestånd krävde att dödsstraffet måste behållas eftersom det var grundat i Guds lag samtidigt som det injägade skräck och avsky.⁴⁶

Liknande protester från kyrkan hördes sedan Gustav dessutom drivit igenom att ogifta kvinnor skulle få föda barn i hemlighet och överlämna det till kommunala myndigheter utan att uppge sitt eller faderns namn (”okänd moder”). Prästerna kallade kungens förordning ”horeplakatet”, eftersom den ansågs gynna prostituerade, och anförde att ”halva människosläktet under lagens skydd trodde sig ha fått ett fribrev att utöva den skamliga otuktslasten”.⁴⁷

Prästernas uttalande var uttryck för en lång, och ännu kanske oavgjord, kamp mellan å ena sidan liberalisering, å andra sidan hårdare tag. Men från 1800-talet gick tendensen otvetydigt mot en mer human – i betydelsen mindre blodig – straffrätt. För många brott ersattes dödsstraffet av långvariga anstaltsvistelser, cellfångelser och straffarbete. I diskussionen om abort började man dra en tydligare skiljelinje mot barnamord, där abort bedömdes som mindre förkastligt. Man tog också större hänsyn till att en gravid kvinna kunde var i en så pressad social situation, att hon såg dödsstraff som en sista utväg att bli kvitt både skam och bekymmer.

⁴⁵ Anners, s. 167-206. Kumlien 1997, s. 173-180 med där anförd litteratur.

⁴⁶ Prästeståndets lagutskott 1778. Anners, s. 279, 286, 289, 293f, s. 300.

⁴⁷ Odhner Claes Theodor, *Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering*, II, s. 455. Anners, s. 305.

4.5 Liberalisering. Från dödsstraff till legaliserad abort

Liberaliseringen från 1734 års nolltolerans till dagens fria abort har skett i flera etapper.⁴⁸

1861 ersattes dödsstraffet från 1734 års lag med att domstolen kunde döma till straffarbete mellan två och sex år om en kvinna gjorde abort och fostret kom fram dött eller ofullgånget. Försök skulle leda till straffarbete eller fängelse i två till sex månader.⁴⁹ Bestämmelserna överfördes till den nya strafflag som trädde i kraft 1864.

Straffet mildrades sedan ytterligare i olika omgångar. 1890 sänktes minimistraffet för kvinnan till straffarbete i ett år, och 1921 till böter eller fängelse i högst sex månader. Det innebar att den hårda sanktionen, straffarbete, helt föll bort 1921.⁵⁰ Successivt hade alltså straffen på sextio år, 1861-1921 satts ner från dödsstraff till böter.

Förskjutningen sammanföll med radikala samhällsförändringar. Sveriges befolkning hade snabbt ökat, från 2,4 miljoner år 1800 till över 5 miljoner i början av 1900-talet, trots att 1,5 miljoner svenskar hade emigrerat. Brist på arbetskraft hade övergått i överskott, och först runt sekelskiftet 1900 hade industrin utvecklats så den kunde försörja en växande befolkning. Det var då framför allt stora företag som etablerades, vilket satte arbetaren i kollektiva sammanhang. På så sätt upphörde hushållet att vara samhällets grundläggande enhet för produktion och sociala relationer. Bondefamiljen ersattes av anonymt lönearbete; hand i hand med kollektiviseringen gick paradoxalt nog ökad individualisering.

Inom politikens sektor hade riksdagens fyra stånd avlösts av ett tvåkammerssystem, och allmän rösträtt införts för både män och kvinnor. Kyrkan började långsamt tappa greppet, det blev tillåtet att gifta sig borgerligt, enklare att gå ur statskyrkan och att skilja sig. En ny giftermålsbalk 1920 innebar att gifta kvinnor inte längre skulle stå under sin makes förmyndarskap utan fick sköta sina ekonomiska angelägenheter själva.

⁴⁸ För en närmare redogörelse, se t.ex. Antell, Lennerhed, Lena, *Historier om ett brott. Illegala aborter i Sverige på 1900-talet*, Stockholm 2008 och Elgån, Elisabeth, *Genus och politik. En jämförelse mellan svensk och fransk abort- och preventivmedelspolitik från sekelskiftet till andra världskriget*, Uppsala 1994.

⁴⁹ SFS 1861:1.

⁵⁰ SFS 1890:33, SFS 1921:298.

Även synen på barn modifierades. Som vi sett hade den ortodoxa kristendomens fördömande attityd länge bidragit till att diskriminera barn som föddes utom äktenskapet. Institutet ”okänd moder”, som hade införts av Gustav III, innebar visserligen att barnamorden minskade, men samtidigt nya problem eftersom ett barn som lämnades till anstalt kunde vara utlämnat till att leva utan att få veta vilka som var dess föräldrar.

Under 1800-talet märktes dock en mer tolerant inställning, även bland präster, och successivt förbättrades de utomäktenskapliga barnens ställning, framför allt när det gällde rätten att arva. I samma anda avskaffades institutet ”okänd moder” 1917 med hänvisning till att ett barn hade rätt att få veta sin mors namn. Vid den tiden infördes också en barnavårdsman för varje utomäktenskapligt barn med uppgift att se till att den biologiske fadern betalade underhåll. Det ansågs inte rätt att en man skulle kunna hålla sig undan från sitt ansvar som far. Omsorgen om barn ledde också 1918 till att fattigvårdslagen inte längre tillät kommuner att auktionera ut barn till den som krävde lägst ersättning.

Alla dessa strukturella, ideologiska och rättsliga förskjutningar samspelade med debatten om abort, liksom om preventivmedel. Det var långtifrån fråga om en entydig utveckling i liberal riktning. Fortfarande fanns starka krafter som motsatte sig att samhällets mindre bemedlade klasser skulle kunna planera sin familjs storlek. Ett uttryck var att riksdagen 1911 införde en lag som med hot om fängelse förbjöd försäljning av ”föremål, som är afsedt för otuktigt bruk eller till att förebygga följder af könsumgänge”, det vill säga kondomer.⁵¹

Mot den stränga attityden stod liberaliserande tendenser. Från 1890-talet blev det allt vanligare att diskutera den så kallade medicinska indikationen för abort, d.v.s. om liv stod mot liv skulle man kunna värdera kvinnans liv högre än barnets. Den tankegången har vädrats många gånger i historien, bland annat på 1200-talet av den katolska kyrkans förgrundsgestalt Thomas av Aquino. I 1920-talets Sverige hade svenska läkare länge i praxis gjort undantag från abortförbudet om det förelåg fara för kvinnans liv. Men även om straffhotet började betraktas som meningslöst var ingreppet alltså fortfarande formellt straffbelagt. Antalet illegala aborter som utfördes av personer utan medicinsk kompetens ökade konstant, vilket

⁵¹ SFS 1911:51.

ofta ledde till svåra komplikationer. Under 1930-talet fanns på Sabbatsbergs sjukhus i Stockholm en hel avdelning kallad ”Gula kliniken” där kvinnor vårdades i sviter efter illegala aborter. Många dog.⁵²

Bland jurister, läkare och inte minst kvinnor inom samhällets snabbt växande sociala sektor diskuterades om abort kunde vara straffritt i andra fall än då det fanns fara för den gravida kvinnans liv.⁵³ Man tänkte sig att det kunde finnas andra intressekollisioner, främst att fostret avlats genom våldtäkt, incest eller var allvarligt skadat. Däremot fanns starkt motstånd att införa en social indikation, till exempel hänsyn till ”utsläpade mödrar”, eftersom det ansågs inkompetensförklara samhällets möjligheter att ta hand om sina svagaste.

1930-talet innebar en radikal vändning. 1938 upphävdes förbudet att sälja preventivmedel och det blev tillåtet med försäljning på apotek eller med särskilt tillstånd från länsstyrelsen. Samma år upphävdes det straffrättsliga totalförbud mot abort som gällt sedan 1734. Abort tilläts nu i fyra olika fall: risk för kvinnans liv (vad som tidigare varit tolererat blev lagligt), barnet var avlat vid våldtäkt eller incest, etc., kvinnan var under 15 år, det fanns risk för att den gravida kvinnans eller faderns arvsanlag kunde medföra sinnessjukdom, sinnesslöhet eller svår kroppslig sjukdom hos barnet. I det sista – rashygieniska – fallet måste kvinnan steriliseras och Medicinalstyrelsen ge sitt godkännande. I övriga fall avgjorde två läkare.

För kvinnor under 15 år krävdes vårdnadshavarens samtycke. Om kvinnan var under 21 år, skulle barnets far, samt hennes vårdnadshavare eller, om hon var gift, hennes man ges tillfälle att yttra sig. Och fortfarande skulle både kvinnan och den som utförde aborter på andra grunder än lagens straffas.⁵⁴

Nu hade motståndet mot abort och preventivmedel delvis förändrats. Under 1900-talets första decennier intog religionen en marginell plats i den svenska debatten om abort och preventivmedel. Religiösa argument och hänvisningar till femte eller sjätte budet eller kyrkans auktoritet saknades, även bland de riksdagsmän som var kända för religiöst engagemang. Kristendomen nämndes bara i förbigående och då närmast som en historisk faktor bakom abort-

⁵² Lennerhed 2008.

⁵³ Se t.ex. Hedrén, Första lagutskottet 1921:3 och Stjernstedt, Georg, *Läkarsynpunkter i fosterfördrivning*, SvJT 1921, s. 155-162.

⁵⁴ SFS 1938:318-319, 571-572, SFS 1938:566-567.

förbudet. Däremot uttryckte konservativa debattörer den allmänt etiska åsikten att abort dödar en levande varelse, och att det ur samhällssynpunkt vore riskabelt att tumma på principen att man inte får döda.⁵⁵

Nu, på 1930-talet, däremot anförde flera riksdagsmän att användandet av preventivmedel inte var förenligt med kristen etik, och hänvisade bland annat till ett uttalande av Sveriges kristliga farmaceutförening. Abort stred mot kristendomens krav på skydd av det ”det spirande livet”, även om man kunde medge abort om kvinnans liv var hotat eller efter fostret avlats genom våldtäkt.

Tesen om fostrets rätt till liv avvisades av socialdemokraten och juristen Vilhelm Lundstedt med motiveringen att fostret till en början bara var en del av kvinnans kropp. Dessutom var abortförbudet omöjligt att upprätthålla, varför lagen förlorade sin auktoritet; oavsett lagstiftning genomfördes många aborter, vilket motiverade att kriminaliseringen borde avskaffas.⁵⁶

Lagen 1938 innebar alltså att aborter kunde utföras legalt. Men ämnet försvann inte från den politiska debatten. Trots starkt motstånd infördes 1946 en socialmedicinsk indikation, enligt vilken kvinnan kunde få abort om hennes ”kroppsliga och själsliga” krafter antogs kunna bli nedsatta av en förlossning och vården av ett barn. Hälsobegreppet vidgades, lagen tog nu större hänsyn till kvinnans levnadsförhållanden och omständigheter i övrigt. Man kunde fråga sig om det fanns något bärande skäl att värdera sociala indikationer på annat sätt än de rent biologiskt medicinska, t.ex. att kvinnan var, som det hette, en ”utsläpad moder”? En annan viktig nyhet 1946 var att kvinna som gjort illegal abort skulle slippa straff om det fanns förmildrande omständigheter.⁵⁷

Man försökte dessutom nu satsa ännu mer på förebyggande åtgärder. En central tanke bakom 1938 års lagstiftning hade varit att sociala insatser skulle få bort de ekonomiska och sociala svårigheter som ledde till abort. Men förhoppningarna infriades inte. 1946 ville man i stället lita till abortkuratorer, lättare tillgång till preventivmedel och bättre sexualundervisning. Skolbarnen skulle få lära sig vik-

⁵⁵ Elgån 1994, s. 107, 133-135. Den europeiska konservatismen intog vid den här tiden en instrumentell, utilitaristisk inställning till religionen, en faktor som ansågs nyttig och samhällsbevarande. Hylén, Jan, *Fosterlandet främst? Konservatism och liberalism inom bögerpartiet 1904-1985*, Stockholm 1991, s. 72 ff och Elvander, Nils, *Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865-1922*, Uppsala 1961, s. 6.

⁵⁶ Elgån, s. 171-175.

⁵⁷ SFS 1946:210.

ten av att vara sexuellt återhållsamma före äktenskapet och att uppfostra sina barn. En folkskrift skulle delas ut som upplyste om riskerna med abort.⁵⁸

Men trots alla ansträngningar minskade inte antalet legala aborter. Tillämpningen av 1938 års lag kom i början till större delen att avse rashygieniska ingrepp med åtföljande sterilisering. De övriga aborterna var främst medicinska, medan de humanitära och socialmedicinska var försvinnande få, aldrig mer än par tiotal per år.

4.6 1975 - fri abort

1938 års lag med tillägget från 1946 var fortfarande i kraft när abortdebatten på allvar tog ny fart under 1960-talet. År 1963 beslutade riksdagen att införa ytterligare en indikation för laglig abort, nämligen när det kunde antas att det väntade barnet riskerade att få lida av svårartad sjukdom eller svårt lyte. Bakgrunden var att missbildade barn föddes på grund av att den gravida kvinnan använt läkemedlet neurosedyn. Lagstiftningen 1963 fick viss kritik för synsättet att fostrets liv får tas för fostrets egen skull, vilket rör frågan om det generella människovärdet för redan födda individer.⁵⁹

Våren 1965 tillsatte regeringen en parlamentarisk kommitté med uppdraget att ändra abortlagen. Utredningen blev klar 1971 och den 1 januari 1975 trädde den lag i kraft som i princip fortfarande gäller (2012).⁶⁰ Men kommittén hade varit betydligt försiktigare än vad lagen blev 1975. Visserligen hade man föreslagit att abort inte skulle straffbeläggas och att kvinnan skulle ha rätt till abort, men samtidigt rekommenderat att lokala nämnder skulle besluta efter prövning enligt i huvudsak de skäl som fanns i lagstiftningen från 1938/1946.

Förslaget fick ett blandat mottagande av remissinstanserna. Många kvinnoorganisationer, alla politiska kvinnoförbund och ungdomsförbund, med undantag av Moderata samlingspartiets,

⁵⁸ SOU 2005:90, *Abort i Sverige*, s. 40-41.

⁵⁹ SFS 1963:213. Fosterdiagnostiken medförde i sin tur ett nytt dilemma. Å ena sidan kan den anses stå i livets tjänst när det gäller att undvika att friska foster aborteras, och möjliggöra tidiga operationer t.ex. vid gomsplatt. Å andra sidan kan den vara ett instrument för selektiva aborter, riskera en kränkning av principen om alla människors lika värde. Det faller utanför uppsatsen att utveckla ämnet. Se dock Jürgen Habermas, *Die Zukunft der menschlichen Natur. Auf dem Weg zu einer liberalen Eugenik?*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2001.

⁶⁰ SOU 1971:58, *Rätten till abort*. SFS 1974:595.

ansåg att utgångspunkten för en ny abortlag skulle vara kvinnans rätt till abort och att hennes egen önskan skulle vara utgångspunkten.

Från kyrkligt håll var emellertid motståndet starkt. Ärkebiskopsämbetet liksom alla trossamfund som lämnat in remissvar motsatte sig förslaget och var dessutom starkt kritiska till den liberala praxis som vuxit fram i tolkningen av 1938 års abortlag.⁶¹

Men trots den kyrkliga kritiken trädde en ny abortlag i kraft. Kvinnor fick rätt att få abort utförd på offentlig sjukvårdsinrättning till och med vecka 18 av graviditeten. Det finns emellertid anledning att uppehålla sig vid vilken förändring den nya lagtexten egentligen innebar i praktiken.

Under den tioårsperiod då lagen förbereddes (1965-1974) förändrades nämligen praxis radikalt. Även om reglerna varit i stort sett oförändrade sedan 1946 hade tillämpningen tagit en helt ny inriktning. Antalet legala aborter hade under 1940-talet legat på 1 000 per år, 1963 uppgick de till ca 3 500, 1970 till ca 17 000 och 1974, året innan lagen trädde i kraft, till närmare 30 000. De flesta aborter, 85 procent, beslutades då med tvåläkarintyg, som alltså användes i allt större utsträckning. En tydlig förskjutning hade skett från sena till tidiga aborter, samtidigt som det var ovanligt med illegala aborter. Det förekom knappast att patienter visade symtom på komplikationer efter en genomgången illegal abort, och ingen ställdes längre inför rätta för fosterfördrivning.⁶²

Med andra ord: lagen 1975 anpassade sig efter vad som redan skedde i verkligheten, och det var ännu en gång läkarnas bedömningar som spelade en avgörande roll.

2008 utvidgades aborträtten ytterligare. Det blev då möjligt för kvinnor som inte är svenska medborgare eller bosatta i Sverige att få abort utförd i landet utan särskilt tillstånd. Socialstyrelsens undersökning för år 2009 visar att av totalt ca 38 000 aborter utfördes 132 på utländska kvinnor vid 29 av landets 106 abortkliniker.⁶³

Man kan konstatera att den svenska abortlagen för närvarande (2012) har en stabil ställning. Riksdagen har konsekvent avslagit motioner som vänder sig mot huvudprincipen att kvinnan själv

⁶¹ SOU 1972:39, *Abortfrågan. Remissyttranden över 1965 års abortkommittés betänkande*.

⁶² SOU 2005:90, *Abort i Sverige*, s. 47.

⁶³ SFS 2007:998, *Utländska kvinnors aborter i Sverige under år 2009*, Socialstyrelsen. Artikelnr 2010-2-11.

skall vara den som inom vissa tidsgränser avgör om hon vill fullfölja graviditeten eller inte.

Samma inställning uttrycks i dag också från Svenska kyrkan. Men det har inte alltid varit så. Svenska kyrkan har tydligt flyttat sina positioner i jämförelse med vad man ansåg när abortlagen trädde i kraft år 1975.

5 Svenska kyrkan. Från biskopsbrev 1951 till kyrkomöte 2009

5.1 Människans sexualitet – ett problem eller en gåva?

Det har sagts att abortfrågan är utomordentligt känslig, eftersom den rör det något av det mest sårbara och intima i våra liv, ämnen som man inte diskuterar offentligt.⁶⁴ Inte desto mindre har olika kyrkor gärna uttalat sig om människans sexualitet. Ska den uppfattas som ett problem eller en gåva?

I den frågan har den kristna traditionen präglats av spänning mellan två aspekter. Den ena ser sexualiteten som något problematiskt och hotfullt, ett potentiellt ont eller rentav en plåga. Preventivmedel anses uppmuntra till lössläpphet och bristande ansvar, och det är svårt att skilja på preventivmetoder och abort. En god kristen är avhållsam.

Den andra har uppfattat sexualiteten som en gåva av Gud, till makars ömsesidiga glädje och släktets fortbestånd. Men individens njutningskrav får inte dominera, sexualitetens rätta plats är mellan man och kvinna förenade i äktenskap. Den linjen ligger nära den traditionella svenska lutherska traditionen, liksom synsättet att abort är principiellt fel men ibland det mindre onda i en problematisk situation, t.ex. efter en våldtäkt.⁶⁵

Protokollen från ett möte med Svenska ekumeniska nämnden⁶⁶ på Sigtunastiftelsen 13 november 1965 visar hur synen på sexualitet kunde variera. Då hävdade Torsten Levenstam, direktor för Svenska diakonianstalten, att

⁶⁴ Piltz, Anders, ”Mötet med det oplanerade. En personlig betraktelse”, i Dunér, m.fl., *Den svårösta konflikten – om den ofödda människan*, Stockholm 2009, s.13-27.

⁶⁵ Görman 2000.

⁶⁶ Svenska ekumeniska nämnden var ett samarbetsorgan för de flesta kristna samfund, och ersattes 1992 av Sveriges kristna råd. Nämnden gav ut tidskriften Social Debatt.

”Sexuallivet har fått en gloria genom tidningar och filmer, står inte längre i livets tjänst, utan såsom något för sig självt. Naturligtvis skall det ju stå i livsallstringens tjänst.’ Här ligger grundproblemet. Den förståndsmässiga och emotionella upplysningen måste dels vara teknisk, dels rikta in sig på just detta.”

När folkpartisten och missionsförbundaren Daniel Wiklund invände att sexuallivet väl kunde stå i livets tjänst även om det inte var fråga om barnalstring, svarade Levenstam: ”primärt står det i barnalstringens tjänst.”⁶⁷ Han följde här en linje inom den Svenska kyrkan, som varit väl etablerad.

Belysande är ett brev 1951 från Svenska kyrkans biskopar under ledning av ärkebiskopen Yngve Brilioth. I brevet hette det att ”sexualproblemet” var en av de mest allvarstygda och svårbemästrade frågorna. Sexualiteten hade positiva värden, men den enskildes njutningskrav och lyckobegär var inte viktigast. Tidens sexuella slapphet fick inte förleda kyrkan till att sväva på målet, utan i stället fast förkunna Guds vilja såsom den uppenbaras i evangeliet: all sexuell förbindelse före och utanför äktenskapet är en synd mot både Gud och nästan.

Beträffande abort ansåg biskoparna att den fick tillgripas om kvinnan riskerade att dö, liksom om hon eller barnet kunde bli handikappade. Denna medicinska indikation grundade sig på det kristna kärleksbudet och beslutet måste ligga hos läkare. Kvinnan själv skulle kunna begära abort bara om avlandet inneburit ”uppenbart våld”, och hon efter moget övervägande tyckte att det var bättre att barnet aldrig föddes. Men biskoparna såg med djupaste bekymmer på de tendenser, som ville ge en kvinna fritt val att föda sitt barn eller inte. Och de vände sig helt emot tanken på att införa en social indikation, vilket skulle betyda att samhället inte klarade av att lösa sina sociala problem.

Biskoparna fördömde också homosexuella handlingar som brott mot Guds bud. Att de var straffria⁶⁸ betydde inte att de var etiskt försvarliga. Andra medel än fängelsestraff krävdes dock för att rädsla en homosexuellt inriktad människa och det var

⁶⁷ Överläggningar i abortfrågan på Sigtunastiftelsen lördagen den 13 nov. 1965. Svenska ekumeniska nämndens arkiv (märkt ”konfidentiellt”, okatalogiserat), Uppsala universitetsbibliotek K2, Pärm 630a.

⁶⁸ Sju år tidigare, 1944, hade homosexuella handlingar avkriminaliserats.

*”en synnerligen angelägen uppgift för läkarvetenskapen att finna medel att medicinskt frigöra de homosexuellt inriktade från deras abnorma drift.”*⁶⁹

5.2 Kärleksbudet omtolkat. Svenska kyrkan byter position

Den traditionella synen som vi möter i biskoparnas brev utmanades från 1960-talet, inte bara beträffande den roll kyrkan skulle spela eller om abort skulle tillåtas. Perioden utmärktes också av att många andra etablerade uppfattningar ifrågasattes om samhälle, familj och könsroller. P-piller introducerades, liksom kvinnliga präster och poliser. Andelen kvinnor i arbetslivet ökade snabbt. Barn födda utom äktenskapet fick full arvsrätt, skilsmässa underlättades, pornografi och hädelse avkriminaliserades.⁷⁰

I samma skede, runt 1960, började också Svenska kyrkan diskutera hur man skulle vara ”den kristna rösten i samhället”. Många menade det var dags att byta strategi, från de vedertagna anspråken på att vara överordnad auktoritet till att vara en institution som ger underlag för individens egna ställningstaganden.⁷¹

Nu ökade utrymmet för skiljaktiga tolkningar av det kristna kärleksbudet. En linje höll visserligen fast vid att Bibeln ger Guds evigt giltiga ord till människorna. Enligt en annan linje hade kristendomen en central kärna, nämligen Guds kärlek till människan, som kom till uttryck i Jesus handlande. Men kärleksbudet måste få nya uttryck när samhället förändras. Konsekvensen var bland annat att sexualitet uppfattades som ett positivt inslag i människans natur, men också att föräktenskapliga förbindelser, omgifte och homosexualitet kunde accepteras.⁷²

Tidens förändrade synsätt avspeglas i skriftliga källor. Ur den rikhaltiga floran från Svenska kyrkans utspridda arkiv vill jag ge fyra belägg.

⁶⁹ *Ett brev i en folkets livsfråga. Till Svenska kyrkans präster från dess biskopar.* Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, Stockholm 1951.

⁷⁰ Kumlien, Mats, ”Rekonstruktiv rättshistoria” i *Liber amicorum Kjell Å Modéer*, Lund 2007, s. 378.

⁷¹ Bäckström, Anders, Edgardh Beckman, Ninna, Pettersson, Per, *Religious Change in Northern Europe. The Case of Sweden. From State Church to Free Folk Church. Final report.* Verbum, Stockholm 2004.

⁷² Gustafsson, Johanna, *Kyrka och kön. Om könskonstruktioner i Svenska kyrkan 1945-1985*, Stockholm/Stehag 2001, s. 305-309.

Det första hämtas från ett möte den 10 februari 1967 med *Svenska kyrkans centralråds sociala utskott*. Efter en längre diskussion om sexualetik konstaterade mötet att även om man hittills haft en given utgångspunkt i det tidigare nämnda biskopsbrevet från 1951, så hade utskottet steg för steg kommit att inta en annan ståndpunkt:

”Det finns ett annat och riktigare sätt att behandla dessa frågor. I stället för att ge generella riktlinjer för mänskligt beteende, som förankras i Guds vilja, vill utskottet skissera en metod, ett sätt att nalkas dessa frågor. Grundvärderingen är given i det kristna kärleksbudet. När det sedan gäller tillämpningen av detta bud på skilda områden, t.ex. inom sexualmoralen, måste man i stället för generella beteendemönster presentera resonemangstyper, som hjälper den enskilde till en rätt tillämpning av kärleksbudet på detta område. Man måste ge en belysning av en viss situation så, att man inte befriar den enskilde från att ta ställning (det traditionella bud-förbudsbemat diskvalificerar på sitt sätt den enskildes personliga omdöme).”⁷³

Ett andra exempel från samma skede kan hämtas från ett möte den 18 november 1966 med *Svenska Ekumeniska Nämndens Sociala Utskott*. I protokollet från mötet står att man under det senaste året kommit in på en delvis ny arbetslinje, som bäst kunde belysas i relation till abortfrågan. Successivt hade nämligen

”vuxit fram en insikt om att man inte moraliskt och etiskt kan hävda fostrets människovärde utan att parallellt arbeta med de sociala villkor, som kan göra det möjligt för den enskilde att bejaka detta fostrets värde. Man måste med andra ord klargöra sambandet mellan den etiska värderingen och de personliga och sociala förhållanden, i vilka denna värdering skall förverkligas. Bortser man från detta sammanhang är risken stor att man endast lägger nya bördor på människor utan att hjälpa dem att bära dessa.”⁷⁴

Den tredje illustrationen hämtar jag från *Svenska kyrkan centrala utskott* som 1969 gav ut en skrift om samlevnadsfrågor. I förordet

⁷³ Protokoll fört vid sammanträde med Svenska kyrkans centralråds sociala utskott fredagen den 10 februari 1967, 3 §. Riksarkivet, Arninge, Svenska kyrkans centralråd (fd Diakonistyrelsen), Sociala utskottet, Originalprotokoll 1961-1971, Kapsel. AI:5

⁷⁴ Protokoll fört vid sammanträde med Svenska Ekumeniska Nämndens Sociala Utskotts sammanträde fredagen den 18 november 1966, § 3. Information om Utskottets nu aktuella arbete. (I sammanträdet deltog på särskild inbjudan representanter för de kristna samfundens social- och diakoniverksamhet.) Svenska ekumeniska nämndens arkiv (okatalogiserat) Uppsala universitetsbibliotek, K2, Pärm 630 a.

skrev ärkebiskopen, Ruben Josefsson, att kyrkans sätt att presentera sitt budskap inte kunde vara opåverkat av att Sverige befann sig i en tid av uppbrott. Läget inbjöd ”till argumentering och dialog, inte till auktoritära dekret och påbud.” Skriften betonade att Bibelns kärleksbudskap hela tiden omtolkas på ett sätt som återspeglar samhällets förändring. Uppfattningar som traditionellt gällt som orubbliga hade förändrats ganska radikalt bara inom loppet av några decennier. Vad som i början av 1900-talet ansågs vara emot Guds vilja, bland annat familjeplanering och preventivmedel, kunde nu betecknas nu som viktiga inslag i ett kristet äktenskap;

”nu säger man att vederbörande med gott samvete och utan tvekan skall lägga fram sitt beslut att tillämpa familjeplanering inför Gud.”

När det så gällde debatten om abort skrev man att ”*nyvunna insikter på skilda områden motiverar en ny tolkning av kärleksbudets praktiska tillämpning.*” Man hade numera betydligt större respekt för den gravida kvinnans egen upplevelse och känsla. Dessutom fanns en tendens att inte betrakta graviditeten som helig i den mening som tidigare hade varit en principiell spärr mot en liberal abortlagstiftning.

Men man kom ändå inte undan att abort innebar ett dilemma. Kärleksbudet, som vill främja livet, talade emot varje abort på vilket stadium den än skedde. I hela Nya testamentets människosyn låg respekten för livet självklart inbäddad. Så såg den ideala moralen ut. Samtidigt framträdde den bibliska tolkningen i ett annat ljus, om man utgick från den komplicerade och förvirrande verklighet som gravida kvinnor möter och upplever på olika sätt;

”Kärleksbudet låter sig inte fångas i ett system av stereotypa lösningar för de varierande situationer, som de gravida kvinnorna ställs inför och som de upplever på olika sätt.”

En etisk besinning var inte detsamma som en skuldbeläggning, utan man kunde i den besinningen finna att aborten är nödvändig, att den framstår som det minst onda av två ting. Självfallet borde man dessutom på socialpolitisk väg sörja för att ingen kvinna kände sig tvingad att begära abort av ekonomiska skäl.

De flesta aborter kom till stånd, skrev sociala utskottet, därför att kvinnan önskade dem, en upplevelse som man enligt kärleksbudet måste ta på allvar. En kompromiss kunde vara nödvändig, där

kvinnans realiserade livsvärde fick företräde framför fostrets potentiella. Men det var viktigt att bestämma utrymmet för kompromissen, och här formulerade sig Svenska kyrkan 1969 ungefär som Aristoteles gjort drygt 2 000 år tidigare:

”En abort på tidigt stadium, när fostret inte är format, måste anses bättre än den sena aborten”.

I skriften fördes också ett mer pragmatiskt resonemang som gick ut på att alternativet till legala aborter inte var ett abortfritt samhälle utan ett samhälle med illegala aborter. Många länder hade restriktiva lagar, men de hade bevisligen inte förändrat grundinställningen hos kvinnor som önskade abort, inte heller hindrat ett mycket stort antal kvinnor från kriminella aborter;

”Inte ens lagens strängaste straff har någonsin hindrat kvinnor från att abortera illegalt. Ingen sann tolkning av kärleksbudet kan vara med om att öka bördan för kvinnan.”⁷⁵

5.3 Vem tolkar, vem talar? Kvinnor träder fram

Det fjärde exemplet som jag har valt visar också en annan förändring: i det kyrkliga samtalet började nu rösterna från betrodda män bland präster, kristna politiker och andra debattörer att blandas med de kvinnliga socialsekreterarnas och kuratorernas rapporter från verkligheten.

Som nämnts tidigare samlades den Svenska ekumeniska nämnden på Sigtunastiftelsen i november 1965 för att diskutera abortfrågan. I protokollen finns ett anförande av kuratorn Karin Nilsson från Storvreta norr om Uppsala. Hon yttrade bland annat följande.

”För den som i trygga sociala och emotionella förhållanden får ta emot barn är det kanske svårt att förstå den nöd som många abortsökande kvinnor upplever. Ångesten att uppleva att man saknar resurser, psykiska, fysiska eller materiella att ta emot ett barn. En abortsökande kvinnas situation är ofta djupt tragisk... Man möter dagligen förtvylade människor...”

I den verklighet där hon arbetade fanns ofta inte något alternativ för en abortsökande kvinna:

⁷⁵ Barnekow m.fl., *Kärlek och äktenskap, Några synpunkter*. Svenska kyrkans centralsråd centrala utskott 1969, bl.a. förordet och s. 61-76.

”Det är nästan omöjligt att inte påverkas. ...Mitt bestämda intryck är, att idag de flesta av de abortsökandes situation så svår och av sådan beskaffenhet att man måste tänka sig en abort som slutlig lösning.”

Nilsson diskuterade också olika sätta att begränsa aborterna och menade att de flesta kvinnor hon mött upplevde abort som mindre skuldbelagt än att adoptera bort barnet. Hon rekommenderade därför bostadssubventioner för ensamstående mödrar och framför allt bättre tillgång till preventivmedel, bland annat de nya ”preventiv-tabletterna”. Hon beklagade samtidigt att den svenska abortdebatten blivit polariserad:

”Som abortkurator upplever man sig ibland stå ensam. Man möts av misstro från flera håll. Från motståndarna till abort möter man ibland misstanken att man är för liberal, från en mycket högljudd grupp av förkämpar för fri abort beskylls och utpekas man som moralist och bakåtsträvar.”⁷⁶

5.4 Kyrkans uppgift – handlingsmönster eller beslutsunderlag?

De här fyra beläggen från 1960-talet visar å ena sidan att delar av den svenska kristenheten rörde sig mot en betydligt öppnare attityd, beträffande både kyrkans roll som normgivare och abort. Å andra sidan är det tydligt att båda frågorna fortfarande var kontroversiella och komplicerade. Större öppenhet behövde varken betyda att man ville ge avkall på kyrkans plikt att precisera ett ”etiskt minimum” eller att man var för fri abort.

Tvärtom krävde många kristna debattörer att kyrkan skulle tala med en auktoritativ röst, och erbjuda tydliga handlingsmönster för livets olika situationer. Det vore, hävdade man, att överskatta människors förmåga om man trodde att ett sakmaterial talar för sig självt. Man behövde också ge en tydlig vägledning. Var det inte en kristen uppgift ”att artikulera det innehåll som är bestämt av den kristna synen, så att det blir bekant för så många som möjligt?”⁷⁷

⁷⁶ SEN, Överläggningar i abortfrågan på Sigtunastiftelsen lördagen den 13 nov. 1965. Svenska ekumeniska nämndens arkiv (märkt ”konfidentiellt”, okatalogiserat), Uppsala universitetsbibliotek K2, Pärm 630a.

⁷⁷ Ansgar Eeg-Olofsson i Protokoll, fört vid sammanträde med Svenska ekumeniska nämndens sociala utskott 14 februari 1966, § 4. Svenska ekumeniska nämndens arkiv (okatalogiserat), Uppsala universitetsbibliotek K2, Pärm 630a.

Liknande mönster kom upp i samband med arbetet inför 1975 års abortlag. När utredningsförslaget hade presenterats 1971 var reaktionerna från kyrkligt håll negativa. Efter ett brett samråd mellan olika samfund i den svenska kristenheten lämnade ärkebiskopen, Ruben Josefsson, ett utförligt svar. Det ansågs positivt att man nu skulle erkänna kvinnans totala livssituation som det ena ledet när intressekonfliktens styrka skulle bedömas rättsligt. Intressekonflikten fanns likafullt kvar; fostrets liv mot kvinnans hälsa, fysiskt, psykiskt och socialt.

Det var ingen överdrift att tala om lagförslaget som en ny ideologi i abortfrågan, och den stod i klar konflikt med den kristna tronns uppfattning. För varje kristen som försökte tolka Bibelns skapelseberättelse innebar fortplantningen ett bud som läggs på människan. Förslaget ansågs dessutom ha förbigått den etiska konflikt som abort kunde innebära för läkare och övrig sjukvårdspersonal.

Krisvärderingarna hade gjorts allmängiltiga, undantaget blivit huvudregel. Men lagen måste även i fortsättningen utgå från fostrets egenvärde och stadga ett allmänt förbud mot abort. Från den huvudregeln, skrev ärkebiskopen, skulle man kunna göra undantag i vissa nödsituationer och utifrån mycket restriktiva kriterier.⁷⁸ Utta-landet låg i linje med hans förord till skriften från 1969.

Remissvaret från Svenska prästförbundet hänvisade till att sedan 1734 års lag hade huvudregeln varit att fostret är människa alltifrån befruktningen. Här fanns antydningar till att kritiken mot en liberalare abortlag gällde *motiveringarna* för lagen minst lika mycket som dess innehåll. Kritiken gällde inte minst att man ansåg att förarbetena inte betraktade fostret som en självständig varelse, utan som en del av kvinnans kropp, över vilken hon kunde förfoga fritt.⁷⁹

Föreningen Sveriges Tingsrättsdomare hade däremot inget mot att straffet för kvinnor som gjorde abort avskaffades helt, eftersom åtal praktiskt taget inte längre väcktes i de fallen.⁸⁰

I sitt remissvar på 1972 års abortutredning följde Svenska kyrkan alltså inte rekommendationen från ekumeniska nämndens sociala utskott sju år tidigare; man tillhåll inte ”resonemangstyper” för individens eget val utan anbefallde ett generellt beteendemöns-

⁷⁸ SOU 1972:39, s. 96-108.

⁷⁹ SOU 1972:39, s. 287-292. Prästförbundets svar var utformat av professorn i rättshistoria, Gerhard Hafström.

⁸⁰ SOU 1972:39, s. 286.

ter med stöd av den tvingande lagens kriminalisering. När det gällde frågor om vad man uppfattade som mänskligt liv fanns inte utrymme för individuella beslut. Men också den inställningen skulle komma att justeras.

5.5 Från kritik till acceptans av fri abort

Kyrkans kritik mot 1975 års abortlag hängde kvar under hela 1980-talet, men försköts från att gälla lagens innehåll (kvinnans rätt till fri abort) till den motivering av lagen som utvecklats i den offentliga utredningen från 1971. Ur förarbetena till 1975 års lag utlästes synsättet att kvinnan skulle ha rätt att bestämma över sin egen kropp. Underförstått var att fostret inte ansågs vara ett eget liv utan en del av kvinnan, ungefär motsvarande det *"pars viscerum"* som Plutarkos talat om på 100-talet och Vilhelm Lundstedt på 1930-talet.

Ännu i ett uttalande av Svenska ekumeniska nämnden 1991 betonades att foster och kvinna var två skilda individer, och kyrkorna borde få till stånd en ändring av motiveringen till abortlagen. Fostret var inte en del av kvinnans kropp utan en egen individ. Men samtidigt gav man större utrymme åt en annan motivering för fri abort, nämligen att det var bästa sättet att undvika riskfyllda illegala aborter, och att det rörde sig om en viktig kvinnohälsofråga.⁸¹

Kritiken mot abortlagens förmenta motivering tycks ha klingat av något under 1990-talet. Den förhärskande uppfattningen blev budskapet i den andra delen av ekumeniska nämndens uttalande från 1991, nämligen att

*"också det ofödda livet har sitt människovärde och ska skyddas. Men det går i dag inte att vinna gehör för ett förslag till ändring av abortlagen. Det finns inte heller något alternativ till kvinnans självbestämmande."*⁸²

⁸¹ T.ex. SOU 1989:51, *Den gravida kvinnan och fostret – två individer. Om fosterdiagnostik, om sena aborter* samt Svenska ekumeniska nämnden 1991 i Görman, s. 57.

⁸² Uttalande i abortfrågan av Svenska ekumeniska nämnden med anledning av önskemålen från biskopsmötet och svenska baptistsamfundet om en utvärdering och översyn av gällande abortlagstiftning, den 20 augusti 1990. Se även Ahlzén, s. 9-11. Kravet på ändrad motivering ger anledning att peka på frågans tekniska och moraliska dimensioner. Även om det är oklart vad som avses med abortlagens "motivering" vore det tekniskt möjligt för "lagstiftaren" att i samband med en ändring av abortlagen kommentera eller korrigera tidigare uttalanden i förarbeten. Moraliskt handlar det om att den ändrade motiveringen skulle framhålla att fostret var en självständig individ, vilket blottlägger dilemmat att balansera mellan två intressen: kvinnans hälsa och fostrets liv.

Den ståndpunkten har Svenska kyrkan sedan slagit fast flera gånger.

Kyrkomötet⁸³ avslog år 2002 en motion om att ta avstånd från abort som ett legitimt sätt att avbryta en graviditet. Motiveringen var att eftersom svensk lag tillåter abort är det omöjligt att hävda att abort inte skulle vara legitimt. Att något är legitimt innebär nämligen att det är förenligt med gällande lagstiftning. Samtidigt uttalade man att abort är en allvarlig fråga och att kyrkan har särskilt ansvar att hjälpa de som är utsatta i samhället. Hit hör många kvinnor som står inför valet att göra abort eller inte. Kvinnan bör ges stöd av kyrkan för att fatta det beslut som framstår som det rätta för henne. För vissa kvinnor innebär detta att välja abort.⁸⁴

Inget tyder på att kyrkan har lämnat den uppfattningen. Vid 2009 års kyrkomöte lämnades en motion av Margareta Sandstedt, som representerade partiet ”Sverigedemokraterna – Fädernas kyrka”. Hon föreslog att kyrkomötet skulle låta utreda hur Svenska kyrkan kunde ”profilera sig i abortfrågan utifrån det kristna synsättet”. Syftet skulle vara, skrev Sandstedt, att förändra attityder i samhället och förebygga aborter. Hon hävdade också att Sverige är det mest liberala landet i världen i synen på abort, och skiljer sig från andra länder genom att sätta en gräns vid 18 veckor.

Motionen behandlades av kyrkolivsutskottet, som i sitt betänkande delade motionärens otillfredsställelse över det stora antalet aborter. Men, invände man, det finns inte enbart ett enda kristet synsätt i allmänhet, och inte heller enbart ett kristet synsätt när det gällde abort. Frågan var alltför komplex för att man skulle sträva efter att utarbeta generella principer. Svenska kyrkan borde därför inte profilera sig genom uttalanden eller principiella avståndstaganden utan i stället koncentrera sig på sin självvårdande uppgift i en abortvalssituation. Det viktiga i ett kristet synsätt var att värna livet och ansvarsfulla relationer. Kyrkomötet beslöt i enlighet med utskottets förslag och avslog motionen. Mot beslutet reserverade sig Eva Nyman, Margareta Sandstedt, Björn Söder och Arnold Boström, samtliga representerande Sverigedemokraterna. Beslutet

⁸³ Kyrkomötet är Svenska kyrkans högsta representativa och beslutande organ. Det består (2012) av 251 ledamöter, valda i demokratiska former av kyrkans medlemmar från 16 års ålder och uppåt. Valen till kyrkomötet präglas av politiska partier, även om opolitiska grupperingar blivit vanligare.

⁸⁴ Motion 2002:14 av Nils-Arne Rehnström (v), Kyrkolivsutskottets betänkande 2002:3. <http://www.svenskakyrkan.se/tcrot/km2002/beslut/index.shtml>.

stöddes däremot av kristdemokraten Lennart Sacredéus, som menade att det fanns olika kristna perspektiv på hur lagstiftningen skulle utformas för att värna livet.⁸⁵

5.6 Kristdemokraterna och abortfrågan

Sacredéus inlägg vid kyrkomötet 2009 belyser hur Sveriges kristdemokratiskt politiska rörelse har gått i samma riktning som Svenska kyrkan, om än med viss eftersläpning.

Våren 1964 bildades Kristen Demokratisk Samling (KDS) som politiskt parti med ambitionen att komma in i riksdagen. Det skedde delvis som en reaktion på att skolundervisningen i kristendom skulle skäras ner och på upplevelsen av en allmän moralisk nedrustning, som bland annat tog sig uttryck i osedlighet i massmedia och levnadsmönster. I pingströrelsens tidning *Dagen* hävdade KDS' förgrundsgestalt Lewi Pethrus att aposteln Paulus' skildring av det sexuella förfallet och sammanbrottet i antikens Rom lika gärna kunde vara en tidsbild av tillståndet i Stockholm på nyåret 1964.⁸⁶

KDS' första programförklaring betonade att det svenska samhället måste ha kristendomen som grund. Morgonsamling med "ett kristet-ideellt innehåll" skulle finnas i både grundskola och gymnasium. Familjen var samhällets fundament, äktenskapet var menat att vara livet ut. Samtidigt avvisade KDS kraven på att hemmakinna skulle ut i arbetslivet, eftersom det skulle drabba mödrar och deras barn. Abort berördes inte uttryckligen, men i avsnittet om skolan stod att undervisningen om människans sexualliv borde förmedlas i ett nytt ämne, familjekunskap, och med inriktning "på det kommande hemmet och familjebildning".⁸⁷

Frågan om abort skulle behandlas senare. Vid partiets riksting 1970 gjordes ett ställningstagande:

"KDS hävdar att rätt till abort må medges vid fara för den gravida kvinnans liv och efter våldtäkt. Gällande abortlag (1938/46 års lag, min anm.) ger inte

⁸⁵ Kyrkomötet, Motion 2009:66, Kyrkolivsutskottets betänkande 2009:10, Protokoll Kyrkomötet 2009, § 155, s. 74-75.

⁸⁶ Pethrus, Lewi, "En samhällsväckelse". Ledare i *Dagen* den 3 januari 1964 med citat från Romarbrevet 1:22-27.

⁸⁷ *Kristen Demokratisk samling – en presentation*, 1964. Samtliga referenser till partiprogram är hämtade från dokument som tillsänts mig från Leif Kennerberg, KD:s administrativa avdelning.

tillfredsställande skydd för det ofödda barnet. Härtill kommer att dess tillämpning under de senaste åren gått så långt utöver vad som var ansett, att vi i praktiken har fri abort, även om det förnekas.”⁸⁸

Men partiet skulle korrigera sin åsikt. Knappt trettio år senare, 1997, framförde man den linje som fortfarande (2012) är partiets officiella, nämligen att kristdemokraterna kunde:

”inte finna det rimligt att någon annan än kvinnan under graviditetens första fas fattar det avgörande beslutet om en eventuell abort. Under denna tidiga del av graviditeten ser vi andra former för avgörande som mer problematiska alternativ.”⁸⁹

Uttalandet föregicks av ett resonemang som pekade i en annan riktning och snarast anslöt till lagen från 1938/46, där abort tilläts som ett undantag från en kriminaliserande huvudregel. Dissonansen mellan argumentation och slutsats antyder att meningarna kan ha varit delade inom partiet.

Kristdemokraternas officiella linje i abortfrågan har dock förskjutits samtidigt som partiet har kompletterat den tidigare ”konfessionella” argumentationens bibliska referenser med mer allmänna naturrättsliga resonemang. I början av 1970-talet slog KDS fast att kristendomen var ”den grund på vilken vårt folk bör bygga” och alltså kunde ”alla samhällsfrågor lösas utifrån kristna grundvärderingar”.⁹⁰ I programmet från 1996 hette det att ”kristdemokraterna är ett icke-konfessionellt parti. Alla som delar partiets grundläggande värderingar, oavsett religion eller livsåskådning, är välkomna i dess arbete.”⁹¹

Programmet från 2001 utgick från ”kristen människosyn och värdegrund” samtidigt som man strävade efter en politik som sätter människovärdet och de etiska grundvärdena i centrum.⁹²

⁸⁸ Uttalande av rikstinget i Nyköping den 9 maj 1970 i *ett Program för samhällsgemenskap*, s. 53.

⁸⁹ *På livets sida. Medicinskt-etiskt handlingsprogram*, Kristdemokraterna, 1997, s. 23.

⁹⁰ *ett Program för samhällsgemenskap*, Kristdemokraterna 1973, Inledning, s. 3.

⁹¹ *Principprogram för gemenskap och människovärde*, Kristdemokraterna 1996, s. 6.

⁹² *Principprogram. För gemenskap och människovärde*, Kristdemokraterna 2001, s. 7.

5.7 En tredje ståndpunkt?

Trots årtusenden av konflikter mellan företrädare för konceptions-teorin respektive stadieteorin, kan man se klara beröringspunkter mellan de två uppfattningarna. På sätt och vis är de grenar på samma träd och den enda riktiga skillnaden gäller *när* ett mänskligt liv börjar. Antingen har livet inte börjat, då saknar fostret rättigheter och abort är moraliskt försvarbart. Eller så har livet börjat, då kan abort inte försvaras. Den svåra och olösliga konflikten uppstår om fostret betraktas som en varelse med rätt till liv, på samma gång som det intresset ska vägas mot någon annans intresse av att avbryta graviditeten.

Kring den brytpunkten har i den svenska kristna debatten utvecklats något som kan uppfattas som en tredje väg. Det hör till livets tragik, har man menat, att i vissa situationer finns inte en lösning som är till alla delar rätt, och hur individen än väljer kränks något viktigt värde. Samtidigt framhålls som ett viktigt inslag i den lutherska traditionen att varje människa kan – och måste – fatta välavvägda beslut i svåra frågor. För en gravid kvinna kan det vara så att när alla hänsyn har vägts ihop visar det sig att den enda utvägen är abort. Men konflikten upplöses inte, den kvarstår. Även den insikten kan bli ett stöd i en svår situation.⁹³

Sedan är det annan sak att också denna ståndpunkt kan visa sig ha viss släktskap med stadieteorier genom att bedöma tidiga aborter som mindre problematiska än sena;

*”ett foster med mänskligt utseende reser större anspråk på bekräftelse än en cellklump...Fostrets rätt till skydd ökar i takt med dess utveckling. Eftersom den ”faktiska” graviditeten börjar med implantationen – den är en förutsättning för att det befruktade ägget ska kunna utvecklas till människa – blir spiral och s.k. dagen-efter-piller oproblematiska, även om vi fasthåller påståendet att människovärdet knyts till det faktiskt existerande livet redan från början.”*⁹⁴

⁹³ Nilsson, Gert, ”Människovärde och etik vid livets början” i Nilsson m.fl. *Aborten – ett nödvändigt ont*. Tro och tanke. Svenska kyrkans forskningsråd, Uppsala 1994, s. 25-50.

⁹⁴ Nilsson 1991, s. 100.

6 Synsätten varierar i tid och rum

6.1 Inte *en* svensk modell

Det finns anledning att begrunda vad Erwin Bishofberger⁹⁵ har skrivit, nämligen att Katolska kyrkan lika lite som Svenska kyrkan eller någon frikyrka på ett auktoritativt och förpliktande sätt har dragit en bestämd gräns för tidpunkten av människans personblivande. Det finns alltså ingen fast och oföränderlig kristen lära för när det biologiskt påbörjade livet har fått det fulla människovärde som inte får kränkas. I den kristna traditionen, liksom i den judiska och muslimska, finns visserligen den allmänna uppfattningen att livet grundläggs i och med den fullbordade befruktningen. Men traditionen är inte absolut bindande, den diskuteras och vad den innebär i praktiken skiljer sig åt mellan olika tider och länder.⁹⁶

Beträffande förändringar över tiden har vi noterat att Missgärningsbalken i 1734 års lag föreskrev dödsstraff för den kvinna som gjorde abort. I praxis medgavs undantag om det förelåg fara för kvinnans liv. Huvudregelns bestämmelse om dödsstraff ersattes 1864 av straffarbete. Drygt hundra år senare, 1975, infördes fri abort för kvinnan till och med 18:e graviditetsveckan. Undantaget blev huvudregel.

Men rättsutvecklingen har inte varit linjär från nolltolerans till frigörelse, utan snarare inneburit vågrörelser. Det belyser hur rättsens historia inte skriver sig själv, eller obönhörligt förändras i en riktning. Det är alltid fråga om spänningar mellan olika intressen, och bakom högstämmd retorik döljer sig inte sällan maktegoistiska intressen.

Även i dag framförs vitt skilda uppfattningar i kristenhetens Sverige. Goda exempel finns i skriften *Den svårlösta konflikten – om den ofödda människan*, utgiven 2009 på Veritas, ett förlag som har målsättningen att sprida kännedom om den katolska kyrkans tro, lära och värderingar i det svenska samhället.

I bokens inledande artikel skriver den katolske prästen och författaren Anders Piltz, själv far till ett gravt handikappat barn:

”Erfarenheten lär att knappast någon mor retroaktivt ångrar sitt beslut att inte göra abort, när barnet väl är framfött. Däremot har otaliga bittert ångrat det mot-

⁹⁵ Svensk jesuitpräst och professor emeritus i medicinsk etik vid Karolinska institutet.

⁹⁶ Bishofberger 2009, s. 171 och densamme i *Läkartidningen* 2010 nr 17, s. 1167.

satta beslutet, när det väl är genomfört och omöjligt att återkalla. Detta faktum är värt särskild eftertanke.”⁹⁷

Längre fram i skriften kommer Gunilla Lindmark till tals, f.d. professor i Internationell Kvinno- och Mödrahälsovård:

”Det är större risk för psykotiska tillstånd efter en förlossning än efter en abort ... När aborten är en konsekvens av en komplicerad och svår livssituation kan det vara svårt att veta vad som orsakar en krisreaktion... Oftast beskriver kvinnorna lättnad efter aborten. Risken för psykisk ohälsa till följd av en oönskad graviditet kan i allmänhet anses vara ökad, och är många länder en inte sällsynt orsak till självmord.”⁹⁸

I vilken grad abort leder till psykisk ohälsa är omdiskuterat. Man kan fråga sig: vad är egentligen kunskapsgrunden för olika ställningstaganden beträffande abort? Det tycks handla om ett komplicerat samspel mellan medicin, religion, etik och i någon mån juridik. Biologiska och genetiska slutsatser sätts in i en vidare ideologisk ram, vilket leder fram till slutsatser om vad som är rätt och fel på moralens område.⁹⁹ Bibeln ger många referenser till foster, men uppenbarligen råder inte allmänt samförstånd vare sig om hur texterna ska tolkas eller om vilken relevans de har för abortfrågan.

Var hämtar vi vår kunskap? Är det den heliga skriften, dess uttolkning, eller biologiska resultat som är grunden för teologiska, etiska slutsatser? Är det, som Sissela Bok har antytt, så att åsikter om när livet börjar inte grundar sig på naturvetenskapliga fakta utan på livsåskådningar, som ofta är av religiös natur och innehåller ett personligt engagemang med moraliska konsekvenser?¹⁰⁰ Och vad skiljer ”religion” från ”sekulär” etik, från naturrätt när det gäller inställningen till abort?

⁹⁷ Piltz, Anders, ”Mötet med det oplanerade. En personlig betraktelse.” i Dunér m.fl, *Den svårlösta konflikten – om den ofödda människan*, Stockholm 2009, s. 13-27.

⁹⁸ Lindmark, Gunilla, ”Orsaker, metoder och risker. Abort ur ett medicinskt perspektiv” i Dunér m. fl, *Den svårlösta konflikten – om den ofödda människan*, s. 83-84. Se även Liljas Stålhandske, Maria, *Ett avgörande beslut. Om existentiella behov och uttryck i samband med tidig abort*, Uppsala 2006.

⁹⁹ Bråkenhielm, Carl Reinhold, ”Blick för mönster” i Bråkenhielm C R & Pettersson, Torsten, *Modernitetens ansikten. Livsåskådningar i nordisk 1900-talslitteratur*, Nora 2001, s. 17.

¹⁰⁰ Bok, Sissela, *Ethical problems of abortion*, Hasting Center Studies 1974:2:32-52.

Det leder vidare till frågan hur den religiösa traditionen ska tolkas. Enligt etikern Ulf Görman uppfattar en del källorna och traditionen som bokstavligt tillämpliga och direkt normativa, andra ser dem som en auktoritet vilken måste omtolkas i en ny situation, medan en tredje grupp betraktar religionens källor som tids- och kulturbestämda uttryck för allmänna idéer som vi idag kan tillämpa fritt efter eget förnuft.¹⁰¹

Och vad är egentligen religionens – eller religiösa samfunds – uppgift? Är det att på olika sätt tvinga människor att följa samfundets påbud – eller nöja sig med att ge råd, att överlämna beslutet till den enskilda människan? Hur långt ska kyrkans makt sträcka sig? Ska lagen spegla kyrkans hållning eller inte? Problemet blir akut i ett pluralistiskt samhälle, där politiken måste baseras på rimlig konsensus för att uppnå social ordning och reda.¹⁰²

Svenska kyrkan har sagt nej till mycken förnyelse: föräktenskapliga förbindelser, samboförhållanden, lagreglering av homosexuell samlevnad. Man har alltså ställt sig vid sidan om den moral som praktiserats i vårt land. Åtminstone två tolkningar ligger nära till hands. Antingen är kyrkan ett salt, som föreskriver grunden för den riktiga moralen, eller så placerar sig kyrkan i normbildningens utmarker.¹⁰³

6.2 Världen utanför Sverige

Den rättsliga regleringen av abort skiljer sig över världen. En grov skiss visar att ca 25 % av världens kvinnor lever i länder där abort är förbjuden, 12 % i länder som tillåter abort på medicinska indikationer, 23 % i länder med både medicinska och socialmedicinska indikationer och 40 % i länder med fri abort.

I Asien blev abort legaliserad på breda grunder främst av demografiska hänsyn, bland annat i Japan 1948, Sovjetunionen 1955, Kina 1957, Indien 1971. Särskilt kan noteras att flera islamiska länder, Bangladesh, Indonesien och Malaysia tillät menstruationsreglering (tömning av uterusinnehåll genom sugapparat alldeles efter utebliven menstruation) och skilde ingreppet från abort, som förblev rättsligt begränsad till fall för att rädda en havande kvinnas liv. Som kontrast har nästan alla länder i Latinamerika, Afrika och Mel-

¹⁰¹ Görman, sid. 52.

¹⁰² Kulczycki, s. 6.

¹⁰³ Nilsson 1995, s. 85.

lanöstern upprätthållit i huvudsak restriktiva abortlagar, med rötter i kolonialtiden.¹⁰⁴

Men även bland EU:s i regel liberala och sekulära stater finns högst skilda regler. Det toleranta Skandinavien kan ställas mot de restriktiva Polen, Irland och Malta. 1992 blev i Irland ett liberaliserande förslag avvisat, samtidigt som man gjorde det legalt för en kvinna att ta emot information om möjligheten till ”abortturism”, resa utomlands för en abort, och få eftervård i Irland.

Vissa protestantiska kyrkor tycks i stället gått motsatt väg och diskret lämnat frågorna om abort och preventivmedel i skymundan. Andra protestantiska kyrkor har initierat aggressiva kampanjer mot abort, inte minst i USA.

Det ger anledning att påpeka hur sättet att formulera abortlagar och ”policies” har skilt sig mellan olika länder och rättskulturer. I västliga demokratier ser man i regel en lång och komplex debatt som involverar lagstiftande församlingar, politiska partier, myndigheter, domstolar, likaväl som intressegrupper. I Storbritannien, Frankrike och Sverige har parlamentet varit viktigaste forum, medan folkomröstningar spelat central roll i Italien och Irland, med liberaliserande respektive restriktiv tendens. I USA, Kanada och Tyskland har domstolsavgöranden varit den avgörande faktorn och fokus för efterföljande ifrågasättanden.¹⁰⁵

I USA flammar en starkt polariserad debatt, ”pro-choice” mot ”pro-life”, som märks inte minst i kampanjerna inför presidentvalet. En tydlig vägg mellan religion och stat har inte hindrat kyrkorna att påverka den offentliga arenan. Det militanta abortmotståndet med mord och våldshandlingar har lett till stor uppmärksamhet och avsky. Men på samma gång har det vänt bort blicken från det reella abortmotståndet, som inte är lika rubrikvänligt, då det sker mer i skymundan och är svårare att upptäcka. Det verkliga abortmotståndet förs framgångsrikt med andra medel och i USA:s domstolar med hjälp av pengar och välarvoderade advokater.

Man har lyckats så bra att en kvinna i USA i dag har sämre möjligheter till abort än vad hon hade 1973, då Supreme Court gav sitt berömda utslag i *Roe v. Wade*. Den konflikt i USA:s samhälle som då blottades har djupnat. Supreme Court och andra domstolar har bit för bit urholkat rätten till fri abort; delstater behöver inte upplå-

¹⁰⁴ Kulczycki, s. 3

¹⁰⁵ Kulczycki, s. 3, 16.

ta allmänna medel för rådgivning, inte upplåta allmänna sjukhus för annat än abort vid livshotande situationer, man får föreskriva krav på betänketid eller obligatorisk rådgivning, många mödravårdsförsäkringar täcker inte abort, etc.¹⁰⁶

Det kan tyckas som om USA har liberala regler för abort. Men ur politisk, ekonomisk, och juridisk synpunkt närmar man sig den restriktiva regleringen i Latinamerika, Mellanöstern och Afrika.¹⁰⁷

6.3 Vad betyder lagen?

På ytan handlar abortdebatten om fostret, men det är inte svårt att finna en lång rad underliggande frågor. Åsikter, lagar och vardagens praxis återspeglar större konflikter, frågor om social, ekonomisk, moralisk och politisk förändring. Det gör att idealen måste vägas mot verkligheten. Det bästa ska inte bli det möjligas fiende.

Varje minut, varje dag året runt dör en kvinna i samband med sin graviditet eller förlossning. År 2005 handlade det om ca 536000 kvinnor i världen. Cirka 15 procent av alla dödsfall globalt är relaterade till tekniskt osäkra aborter. I länder med restriktiv abortlagstiftning är mortaliteten och morbiditeten på grund av abort avsevärt högre än i länder med liberal lagstiftning. Man har beräknat att i vissa områden beror mödrarmortaliteten till 30-50 % på följder av illegal abort, dödsfall som måste betraktas som onödiga och möjliga att förebygga.¹⁰⁸

Undersökningar av vad som händer i samhällen som drastiskt förändrar abortlagstiftningen ger tankeväckande resultat, till exempel Rumänien. 1957 införde landet en liberal abortlag vilket ledde till ett högt antal legala aborter. I syfte att öka födelsetalen inskränktes lagen plötsligt 1966. Följden blev att födelsetalen steg kraftigt under 1967. Men snart sjönk de samtidigt som man registrerade en markant ökning av moderskapsdödsfall som kunde

¹⁰⁶ Hull, N. E. & Hoffer, Peter Charles, *Roe v. Wade. The Abortion Rights Controversy in American History*. Landmark Law Cases & American Society. University Press of Kansas 2001.

¹⁰⁷ Ericson, Sven Eric, "Hinder och motstånd" i Gustafsson, Barbro, Helmius, Gisela, Lennerhed, Lena, Persson, Elisabeth (red.), *Erfarenheter och egna val. En bok om abort*, Stockholm 2000, s. 135.

¹⁰⁸ Odlin, Viveca, "Historik och lagstiftning" i *Arbets- och referensgruppen ad hoc för Abortvård*, nr 27, 1994. Bendz, Emma, Aspelund Liljequist, Victor, Bergström, Staffan, "Legalisering av aborter minskade mödradödligheten i Sydafrika", *Läkartidningen* 2008 nr 4, s. 2855-2857.

kopplas till illegala aborter. När Rumänien frigjordes 1900 liberaliserades abortlagen, varefter abortmortaliteten sjönk med 55 %.

Samma effekt på mortaliteten av en liberal abortpolicy avspeglas också tydligt i den svenska statistiken. Men den situation med riskfyllda aborter, som idag råder i vissa delar av världen, rådde även i Sverige för inte så länge sedan.¹⁰⁹

Varken strafflagens eller religionens bud betyder allt. Även om lagstiftningen medger fri abort kan tillämpningen skilja sig åt. I Västeuropa görs merparten av aborter på unga, ogifta kvinnor som vill senarelägga sitt barnafödande. I Östeuropa är det betydligt vanligare att kvinnor som redan har ett eller flera barn gör abort, vilket i stor utsträckning tycks ersätta preventivmedel, som varit en bristvara. I Sovjetunionen går det ca tre aborter på varje förlossning, i Sverige ungefär en abort på tre förlossningar.¹¹⁰

Kriminalisering av abort har uppenbarligen inte någon effekt på aborttalen. Tvärtom har länder med liberal lagstiftning och god tillgänglighet relativt sett låga aborttal. Forskning om EU:s medlemsstater visar dessutom att länder med välutbildade förvärvsarbetande kvinnor och utbyggd offentlig barnomsorg har högst födelse-tal.¹¹¹

Kanske är åtgärder för ökad jämställdhet och välfärd mer effektiva än moraliska fördömanden som styrmedel för att förhindra abort? Det finns ett tydligt samband mellan sämre sociala och ekonomiska förhållanden och höga aborttal.

”De sociala konsekvenserna av en oönskad och av omgivningen inte accepterad graviditet är ofta förödande för särskilt den unga kvinnan och även för barnet. I de flesta länder utestängs den unga gravida flickan från vidare skolgång. Hon stöts ofta ut från familjen och kan i länder med hederskultur dödas. Inte alla institutioner som erbjuder ombändertagande av dessa flickor ger hjälp till dem efter

¹⁰⁹ Odling, s. 7.

¹¹⁰ Odling, s. 9.

¹¹¹ Oláh, Livia Sz, *The evaluation and challenges of European countries' counter measures against declining birth rates: Changes of life styles and social security systems*. Working Paper 2010:7. Stockholm University Linnaeus Center on Social Policy and Family Dynamics in Europe, SPaDE. Oláh, *The demographic challenge*. Rapport vid 1957–2007: the European Union and the advancement of women. Women Building the Future of Europe. Seminar on the occasion of the International Women's Day 2007. Om det bristande sambandet mellan restriktiva lagar och lägre abortfrekvens, se även Sedgh Gilda m.fl. “Induced abortion: incidence and trends worldwide from 1995 to 2008” i *Lancet*, Vol 379, February 18, 2012, s. 625-632.

förlossningen, utan fokuserar på ett ombändertagande av barnet. Prostitution kan bli enda alternativet för försörjning.”¹¹²

6.4 Abort – förändring och kontinuitet

Många samhällen, rättssystem och religiösa rörelser har förbjudit abort, många förbjuder det fortfarande. Ändå fortsätter kvinnor göra abort, illegalt och med avsevärda risker för att straffas, skadas eller att avlida. Varför?

Svaret kokar ner till det enkla faktum att om en kvinna anser att en fortsatt graviditet under rådande omständigheter skulle göra hennes liv outhärdligt, då avskräcks hon varken av juridik eller av det allvarliga hot mot liv och hälsa som en illegal abort kan innebära.

Kvinnor i Sverige i dag har större kontroll över sitt eget öde än under tidigare skeden eller vad som gäller i många andra länder. Ändå är de fortfarande underkastade politiska, sociala och personliga restriktioner, normer och regler som gör att en graviditet inte alltid är önskvärd. Även om en kvinnas frihet alltså är större, kan hon fortfarande vara tvungen att erkänna och ta ställning i konflikten mellan sina egna intressen och det ofödda barnets.

Medicinska framsteg har ökat kunskapen om graviditetens olika skeden, om fosterutveckling och reproduktionsprocessen. Det gäller från ”läkekonstens fader” Hippokrates på 400-talet f. Kr till 2000-talets fosterdiagnostik. Och vi vet att den medicinska kunskapsutvecklingen inte kommer att stanna där den är idag. Mycket har förändrats, mycket kommer att förändras. Men abortfrågans etiska kärnfrågor och dilemman är de samma och förblir olösta. En öppen diskussion gör förhoppningsvis livet något mindre svårt.

¹¹² Lindmark, s. 84.

Referenser

Otryckt material

Svenska ekumeniska nämndens arkiv, Uppsala universitetsbibliotek, K2, Pärm 630a.

Svenska kyrkans centralråd (fd Diakonistyrelsen), Sociala utskottet, Originalprotokoll 1961-1971, Kapsel. AI:5. Riksarkivet, Arninge.

Offentliga utredningar

SOU 1971:58, Rätten till abort.

SOU 1972:39, Abortfrågan. Remissyttranden över 1965 års abortkommittés betänkande.

SOU 1989:51, Den gravida kvinnan och fostret – två individer. Om fosterdiagnostik. Om sena aborter.

SOU 2005:90, Abort i Sverige.

Lagstiftning, lagsamlingar

Abrahamson 1726, Sveriges Landz-Lagh, effter som hon aff ... Carl then IX... är öfversedd, confirmerat och åhr 1608 publicerat vorden. Nu ånyo å andra gången med anmärkningar uplagd. Utg af Peter Abrahamson, Sthlm 1726.

Medicinalordning, den 27 januari, 1688.

Åtgärder för lagförbättring, 1633-1665, urkunder samlade af C. J. Wahlberg, Uppsala 1878.

Sveriges rikets lag gillad och antagen på riksdagen år 1734.

SFS 1861:1, Kunglig förordning den 29 januari 1861 ang. mord, dråp och annan misshandel, Om barnamord och fosterfördrifvande, så ock om utsättande af barn eller annan, som värnlös är.

SFS 1890:33, lag om ändring i vissa delar af strafflagen.

SFS 1910:51, lag om ändrad lydelse af 18 kap. 13 § strafflagen.

SFS 1921:298, lag om ändring i vissa delar av 14 kap. strafflagen.

SFS 1938:318-319, 571-572, lag om avbrytande av havandeskap.

SFS 1938:566-567, lag om ändringar av strafflagen.

SFS 1946:210, lag angående ändring i lagen den 17 juni 1938 (nr 318) om avbrytande av havandeskap.

SFS 1963:213, lag angående ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen den 17 juni 1938 (nr 318) om avbrytande av havandeskap.

SFS 1974:595, Abortlag.

SFS 2007:998, lag om ändring i abortlagen (1974:595).

Övriga referenser

- Ahlzén, Rolf, ”Aborten och barnamordets historia” i Ahlzén, Rolf, m.fl.(red.), *Abort, fosterdiagnostik och människovärde. Tro & tanke*, Svenska kyrkans forskningsråd 1991:7, 1991, s. 27-33.
- Anners, Erik, *Humanitet och rationalism. Studier i upplysningstidens strafflagsreformer – särskilt med hänsyn till Gustav III:s reformlagstiftning*, Lund 1965.
- Antell, Herman, *Om dråpbrotten III. Fosterfördrivningsbrottet*, Lund 1895.
- Aristoteles, *The Politics*. Engelsk övers. Cambridge - Massachusetts - London. (1932) 1990.
- Barnekow, Kjell m. fl. (red.), *Kärlek och äktenskap, Några synpunkter*. Svenska kyrkans centralråds centrala utskott 1969.
- Bendz, Emma, Aspelund Liljequist, Victor, Bergström, Staffan, ”Legalisering av aborter minskade mödradödligheten i Sydafrika”, *Läkartidningen* 2008 nr 4, s. 2855-2857.
- Benton, L., *Law and Colonial Culture. Legal regimes in World History, 1400-1900*, Cambridge U P 2002.
- Berman, Harold, *Law and revolution*, Cambridge, 1983.
- Bischofberger, Erwin, ”Att vara och att bli till. Ett filosofiskt perspektiv” i Dunér, Anna m. fl. (red.), *Den svårlösta konflikten – om den ofödda människan*, Stockholm 2009, s. 169-186.
- Bischofberger, Erwin ”Staffan Bergströms vanföreställningar.”, *Läkartidningen* 2010 nr 17, s. 1166-1167.
- Block, Per, ”Bibelvetenskap”, i *Nationalencyklopedin*, Höganäs 1990, Bd 2, sp. 518.
- Bok, Sissela, *Ethical problems of abortion*, Hasting Center Studies 1974:2:32-52.
- Bråkenhielm, Carl Reinhold, ”Blick för mönster” i Bråkenhielm C R & Pettersson, Torsten, *Modernitetens ansikten. Livsåskådningar i nordiska 1900-talslitteratur*, Nora 2001, s. 15-27.
- Bäckström, Anders, Edgardh Beckman, Ninna, Pettersson, Per, *Religious Change in Northern Europe. The Case of Sweden. From State Church to Free Folk Church. Final report*. Verbum, Stockholm 2004.
- Coing, Helmut, *The Roman Law as Ius Commune on the Continent*, 1973, 89 LQR, s. 508.

- Dahlström, Gunnar, "Det mänskliga embryots status i idéhistorien – felöversättning i bibeln påverkar abortdebatten" i *Läkartidningen* 1989 nr 8, s. 635-636.
- Deiniger, Francis, Joannes Sinnich. *Der Kampf der Loewener Universität gegen den Laxismus*, Düsseldorf 1938.
- Ekholst, Christine, *För varje brottsling ett straff. Föreställningar om kön i de svenska medeltidslagarna*, Stockholms universitet 2009.
- Elgån, Elisabeth, *Genus och politik. En jämförelse mellan svensk och fransk abort- och preventivmedelspolitik från sekelskiftet till andra världskriget*, Uppsala 1994.
- Elvander, Nils, *Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865-1922*, Uppsala 1961.
- Ericson, Sven Eric, "Hinder och motstånd", i Gustafsson, Barbro, Helmius, Gisela, Lennerhed, Lena, Persson, Elisabeth (red.), *Erfarenheter och egna val. En bok om abort*, Stockholm 2000, s. 129-139.
- Eriksson, Gösta, "Abort och den gammaltestamentliga lagen - det är den nya översättningen som är fel!" i *Läkartidningen* 1989 nr 86, s. 1885.
- Ett brev i en folkets livsfråga. Till Svenska kyrkans präster från dess biskopar*. Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, Stockholm 1951.
- Ett Program för samhällsgemenskap*, Kristdemokraterna 1973.
- Gratianus, *Decretum, Corpus juris canonici*, utg. E. Friedberg, Leipzig 1879-1881.
- Gustafsson, Johanna, *Kyrka och kön. Om könskonstruktioner i Svenska kyrkan 1945-1985*. Brutus Östlings förlag, Stockholm/Stehag 2001.
- Görman, Ulf, "Religion, sexualitet och abort", i Gustafsson, Barbro m.fl. (red.), *Erfarenheter och egna val. En bok om abort*, Stockholm 2000, s. 52-70.
- Habermas, Jürgen, *Die Zukunft der menschlichen Natur. Auf dem Weg zu einer liberalen Eugenik?*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2001.
- Hedré, Gunnar: *Om fosterfördrifning ur rättsmedicinsk synpunkt, särskilt med hänsyn till svenska förhållanden och svensk lagstiftning*, Stockholm 1901.
- Helmholz, Richard. H., *The Ius Commune in England: Four studies*, Oxford UP 2001.
- Hemmer, Ragnar, *Studier rörande straffutmätningen i medeltida svensk rätt*, Helsingfors 1928.

- Holmbäck, Åke & Wessén, Elias, *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmbäck och Elias Wessén*. Del I-V. Sthlm 1933, 1936, 1940, 1943, 1946.
- Hull, N. E. & Hoffer, Peter Charles, *Roe v. Wade. The Abortion Rights Controversy in American History*. Landmark Law Cases & American Society. University Press of Kansas. 2001.
- Hylén, Jan, *Fosterlandet främst? Konservatism och liberalism inom högerpartiet 1904-1985*, Stockholm 1991.
- Inger, Göran, *Svensk rätts historia*, 4:e, Malmö 1997.
- Kapparis, Konstantin, *Abortion in the ancient world*, London 2002.
- Knodel, John, *Lessons from the past: Policy implications of historical fertility studies*. *Population and Development Review*, 1979.
- Kulczycki, Andrzej, *The abortion debate in the world arena*, New York 1999.
- Kumlien, Mats, *Uppfostran och straff*, Lund 1997.
- Kumlien, Mats, ”Rekonstruktiv rättshistoria” i *Liber amicorum Kjell Å Modéer*, Lund 2007, s. 371-387.
- Kristen Demokratiska samling – en presentation*. Kristdemokraterna 1964.
- Lennerhed, Lena, *Historier om ett brott. Illegala aborter i Sverige på 1900-talet*, Stockholm 2008.
- Liljas Stålhandske, Maria, *Ett avgörande beslut. Om existentiella behov och uttryck i samband med tidig abort*, Uppsala 2006.
- Lindmark, Gunilla ”Orsaker, metoder och risker. Abort ur ett medicinskt perspektiv” i Dunér m.fl., *Den svårlösta konflikten – om den ofödda människan*, 2009, s. 77-92.
- Livets evangelium*, Katolska bokförlaget, Uppsala 1999.
- Mejsholm, Lotta, *Gränsland. Konstruktion av tidig barndom och begravningsritual vid tiden för kristnandet i Skandinavien*, Uppsala 2009.
- Moseley, Katherine, *The History of Infanticide in Western Society. Issues in Law & Medicine*, 1985.
- Motion 2002:14 av Nils-Arne Rehnström, Kyrkolivsutskottets betänkande 2002:3, Kyrkomötet 2002.
- Motion 2009:66 av Margareta Sandstedt, Kyrkolivsutskottets betänkande 2009:10, Protokoll Kyrkomötet 2009.
- Nilsson, Gert, *Den sexuella människan, Tro och tanke* 1995:1, Svenska kyrkans forskningsråd, 1995.
- Nilsson, Gert, ”Inkarnationen och det sårbara livet” i Ahlzén, m.fl. *Abort, fosterdiagnostik och människovärde*. Tro & tanke, Svenska kyrkans forskningsråd 1991:7, 1991, s. 89-106.

- Nilsson, Gert, "Människovärde och etik vid livets början" i *Aborten – ett nödvändigt ont*. Tro och tanke. Svenska kyrkans forskningsråd, Uppsala 1994, s. 25-50.
- Noonan, John, "An almost absolute value in history", i Noonan m.fl. *The morality of abortion. Legal and historical perspectives*, Cambridge 1970, s. 1-59.
- Odhner, Claes Theodor, *Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering*, Stockholm 1896.
- Odlind, Viveca, "Historik och lagstiftning" i *Arbets- och referensgruppen ad hoc för Abortvård*, nr 27, 1994.
- Oláh, Livia Sz, *The evaluation and challenges of European countries' counter measures against declining birth rates: Changes of life styles and social security systems*. Working Paper 2010:7. Stockholm University Linnaeus Center on Social Policy and Family Dynamics in Europe, SPaDE.
- Oláh, Livia Sz, *The demographic challenge*. Rapport 1957–2007: the European Union and the advancement of women. Women Building the Future of Europe. Seminar on the occasion of the International Women's Day 2007.
- Otterbein, Keith F. *The ultimate coercive sanction: a cross-cultural study of capital punishment*. New Haven, Connecticut. HRAF Press, 1986.
- Pethrus, Lewi, "En samhällsväckelse". Ledare i *Dagen* den 3 januari 1964.
- Piltz, Anders, "Mötet med det oplanerade. En personlig betraktelse", i Dunér, m.fl. (red.), *Den svårlösta konflikten – om den ofödda människan*, Stockholm 2009, s. 13-27.
- Principprogram. För gemenskap och människovärde*. Kristdemokraterna 1996.
- Principprogram. För gemenskap och människovärde*. Kristdemokraterna 2001.
- På livets sida. Medicinskt-etiskt handlingsprogram*, Kristdemokraterna, 1997.
- Schlyter, Carl Johan, *Ordbok till samlingen av Sveriges gamla lagar*, Stockholm 1877.
- Sedgh, Gilda, Singh, Susheela, Shah Iqbal H, Åhman Elisabeth, Henshaw, Stanley, Bankole Akinrinola, "Induced abortion: incidence and trends worldwide from 1995 to 2008", i *Lancet* Vol. 379, February 2012, s. 625-632. www.thelancet.com.
- Sjögren, Wilhelm, *Förarbeten till Sveriges rikets lag 1686-1736*, Uppsala 1900-1909.

- Spitzer, Stephen, "Notes toward a theory of punishment" i *Research in Law and Sociology*, 2, 1979.
- Stjernstedt, Georg, "Läkarsynpunkter i fosterfördrivning" i *Svensk Juristtidning* 1921, s. 155-162.
- Strömholm, Stig, *Europa och rätten*, Stockholm 1991.
- Wallenberg Bondesson, Maria, "Sådan tid sådan lag" i *Tvärsnitt* 3-4:11, s. 8-11.
- Utländska kvinnors aborter i Sverige under år 2009*, Socialstyrelsen. Artikelnr 2010-2-11.

